
PREDLOZI ZA UNAPREĐENJE
PRAVNOG OKVIRA I PRAKSE
U OBLASTI SPREČAVANJA
I KAŽNJAVANJA ZLOSTAVLJANJA
U SRBIJI

BEOGRADSKI CENTAR ZA LJUDSKA PRAVA

PREDLOZI ZA UNAPREĐENJE PRAVNOG OKVIRA I PRAKSE
U OBLASTI SPREČAVANJA I KAŽNJAVANJA ZLOSTAVLJANJA
U SRBIJI

Izdavač

Beogradski centar za ljudska prava
Beogradska 54, Beograd,
Tel/fax. (011) 308 5328, 344 7121
e-mail: bgcentar@bgcentar.org.rs
www.bgcentar.org.rs

Za izdavača

dr Vojin Dimitrijević

Urednik

Bojan Gavrilović

Lektor i korektor

Jasna Alibegović

ISBN 978-86-7202-136-3

Tiraž

500 primeraka

Priprema i štampa

Dosije studio, Beograd

PREDLOZI ZA UNAPREĐENJE
PRAVNOG OKVIRA I PRAKSE
U OBLASTI SPREČAVANJA
I KAŽNJAVANJA ZLOSTAVLJANJA
U SRBIJI

Beograd, 2012.

Objavlivanje priručnika pomogli su
Evropska unija i Institut za otvoreno društvo
(Open Society Institute).

OPEN SOCIETY INSTITUTE

Sadržaj

Skraćenice.	7
Uvodne napomene	9
I. Preporuke ministarstvu pravde koje se odnose na pravosuđe	13
Promene propisa	13
Promene prakse	19
II. Preporuke Ministarstvu pravde koje se odnose na izvršenje krivičnih sankcija	23
Promene propisa	23
Promene prakse	26
III. Preporuke ministarstvu unutrašnjih poslova	37
Promene propisa	37
Promene prakse	47
IV. Preporuke Ministarstvu zdravlja	49
V. Preporuke za unapređenje nadzora nad mestima u kojima borave lica lišena slobode	51
Dodatak:	
Dvadeset prvi godišnji izveštaj Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja	54
Pristup advokatu kao način sprečavanja zlostavljanja	54
Primena mere upućivanja zatvorenika u samicu	56

Skraćenice i značenje reči i izraza

Skraćenice:

CPT – Evropski komitet za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja

KPZ – kazneno-popravni zavod

KZ – Krivični zakonik Republike Srbije

OZ – okružni zatvor

SZB – Specijalna zatvorska bolnica

VPD – vaspitno-popravni dom

ZIKS – Zakon o izvršenju krivičnih sankcija

ZKP – Zakonik o krivičnom postupku

ZVP – Zakon o vanparničnom postupku

NPM – Nacionalni mehanizam za prevenciju torture

OPCAT – Opcioni protokol uz Konvenciju protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni ili postupaka

OCD – organizacije civilnog društva

Značenje reči i izraza:

lica lišena slobode – pod ovim izrazom podrazumevamo sva lica koja se na osnovu Zakona o izvršenju krivičnih sankcija mogu smestiti u ustanove za izvršenje krivičnih sankcija pod nadležnošću Uprave za izvršenje krivičnih sankcija;

štićenici – pod ovim izrazom podrazumevamo lica kojima je sud izrekao meru upućivanja u vaspitno-popravni dom;

zatvorenici – ovaj izraz ćemo koristiti u smislu u kom se koristi i u Evropskim zatvorskim pravilima i dokumentima Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, što znači da pod njim podrazumevamo sva lica koja se na osnovu odluke suda iz bilo kog razloga mogu naći u zatvoru; po pravilu, on će imati isto značenje kao i izraz lica lišena slobode.

Načelo non-refoulement – zabrana proterivanja odnosno vraćanja silom azilanata na granice teritorije gde bi njihov život ili sloboda bili ugroženi zbog njihove rase, pola, vere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj grupi ili njihovih političkih stavova.

Evropski sud – Evropski sud za ljudska prava

Uvodne napomene

Srbiju obavezuju brojni međunarodni ugovori o ljudskim pravima, između ostalih i oni kojim je propisana zabrana mučenja i drugih oblika zlostavljanja i određeni mehanizmi zaštite i prevencije zlostavljanja, kako oni usvojeni pod okriljem Ujedinjenih nacija, kao što su Pakt o građanskim i političkim pravima i Konvencija protiv mučenja i drugih svirepih, nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka, tako i oni usvojeni pod okriljem Saveta Evrope, kao što su Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (tzv. Evropska konvencija o ljudskim pravima) i Evropska konvencija o sprečavanju mučenja i nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka. Kao članica Saveta Evrope i potpisnica Evropske konvencije o ljudskim pravima, Srbija ima obavezu da uskladi svoje zakonodavstvo i pravnu praksu sa praksom Evropskog suda za ljudska prava, koji je dao ogroman doprinos definisanju i unapređivanju pravnih standarda vezanih za sprečavanje i kažnjavanje mučenja i drugih oblika zlostavljanja.

Beogradski centar za ljudska prava od 2009. sprovodi projekat pod nazivom „Sprečavanje i kažnjavanje mučenja – od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse“, čiji je cilj unapređivanje pravne regulative i prakse državnih organa u pogledu sprečavanja i kažnjavanja mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg kažnjavanja ili postupanja.

U toku realizacije projekta, od maja 2009. do oktobra 2012. Beogradski centar sproveo je niz aktivnosti usmerenih na poboljšanje položaja lica lišenih slobode u Srbiji. Naime, saradnici Beogradskog centra sistematski su pratili aktivnosti svih državnih organa od značaja za sprečavanje i kažnjavanje mučenja i drugih oblika zlostavljanja a naročito ustanove pod nadležnošću Ministarstva pravde koje su posećene najmanje dva puta o čemu su sačinjeni odgovarajući izveštaji. Organizovano je 18 seminara za pripadnike policije, zaposlene u Upravi za izvršenje krivičnih sankcija, sudije, tužioce, polaznike pravosudne akademije, novinare i urednike na kojima su polaznici upoznati sa međunarodnim standardima u oblasti prevencije i kažnjavanja zlostavljanja. Održana su četiri okrugla stola (jedan je bio posvećen zdravstvenoj zaštiti lica lišenih slobode, drugi izradi pravilnika o policijskom zadržavanju, treći razmeni iskustva između nevladinih organizacija koje se bave zabranom zlostavljanja i četvrti položaju maloletnika u sistemu izvršenja krivičnih sankcija) na kojima su razmatrane mere za poboljšanje položaja lica lišenih slobode.

Objavljena su dva sveobuhvatna izveštaja o stanju u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija, tri specijalizovane publikacije namenjene sudijama i tužiocima, policijskim službenicima i zaposlenim u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija i novinarima i urednicima medija. Ove publikacije koje takođe sadrže prevode prakse međunarodnih tela po pitanju zabrane zlostavljanja sistematski su podeljenje učesnicima edukativnih seminara organizovanih od strane Beogradskog centra, ali i drugih organizacija koje se bave temom zabrane zlostavljanja. Takođe, 15 elektronskih biltena sa izveštajima o posetama ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija, prevodima opštih preporuka Komiteta za sprečavanje mučenja i komentarima presuda Evropskog suda za ljudska prava objavljeno je na internet stranici Beogradskog centra. Odabrani prevodi odluka međunarodnih tela za zaštitu ljudskih prava takođe su dostupni na internet stranici Beogradskog centra.

Pored navedenih, Beogradski centar je samostalno ili u saradnji sa drugim organizacijama preduzeo niz aktivnosti, kao što su: pisanje alternativnog izveštaja Komitetu za ljudska prava, izveštaja o kažnjavanju zlostavljanja u Srbiji za potrebe drugog ciklusa Univerzalnog periodičnog pregleda UN Saveta za ljudska prava (UPR), podnošenje predstavki Evropskom sudu za ljudska prava u ime navodnih žrtava zlostavljanja, prevodenje i pisanje komentara presuda Evropskog suda za ljudska prava kao i odluka Komiteta za ljudska prava i Komiteta protiv mučenja i opštih komentara Komiteta za sprečavanje mučenja, izveštavanje predstavnika međunarodnih tela o situaciji u Republici Srbiji po pitanju zabrane zlostavljanja (Komitet za sprečavanje mučenja, Komitet za ljudska prava), učešće na nacionalnim i međunarodnim konferencijama koje za osnovnu temu imaju sprečavanje zlostavljanja.

Republika Srbija je 2003. potpisala i 2006. ratifikovala OPCAT¹ čime je preuzela obavezu formiranja Nacionalnog mehanizma za prevenciju torture – NPM.² S obzirom da ovo telo nije bilo osnovano do 2009. Beogradski centar je tokom trajanja projekta zagovarao osnivanje NPM i aktivno učešće OCD u njegovom radu. Zakonom o dopuni Zakona o ratifikaciji OPCAT usvojenim 28. jula 2011. godine uloga NPM poverena je Zaštitniku građana Republike Srbije. U obavljanju poslova NPM Zaštitnik građana zakonom je obavezan da saraduje sa Pokrajinskim ombudsmanom APV i udruženjima čijim je statutom predviđe-

---

1 Vidi Zakon o ratifikaciji opcionog protokola uz Konvenciju protiv torture i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni ili postupaka (*Sl. list SCG - Međunarodni ugovori*, br. 16/2005 i 2/2006).

2 NPM je telo koje se osniva na nacionalnom nivou i obavlja kontinuirani nadzor nad svim mestima u kojima borave lica lišena slobode u cilju prevencije zlostavljanja, daje preporuke nadležnim organima u cilju poboljšanja tretmana i položaja lica lišenih slobode i podnosi predloge i mišljenja u vezi s važećim ili predloženim zakonima.

ni cilj udruživanja unapređenje i zaštita ljudskih prava i sloboda. Pozitivno je da je nadležnost NPM postavljena široko te da je ovo telo u mogućnosti da obavlja nenajavljene posete svakom mestu pod nadležnošću ili upravom Republike Srbije gde se nalaze ili se mogu nalaziti lica lišena slobode.

Beogradski centar je početkom 2012. izabran na javnom konkursu za OCD koje će saradivati sa NPM, koji je objavio Zaštitnik građana – državni organ određen da obavlja poslove NPM, da bude organizacija zadužena za sistematsko praćenje položaja lica lišenih slobode i pojavu torture u policijskim stanicama i pritvorskim jedinicama. Od početka 2012. Beogradski centar za ljudska prava počeo je sistematski da posećuje ustanove u nadležnosti Ministarstva unutrašnjih poslova i Ministarstva pravde kao deo NPM. Saradnja sa institucijom Zaštitnika građana, Pokrajinskim ombudsmanom i drugim organizacijama koje učestvuju u radu NPM se obavlja ne samo kroz sprovođenje redovnih poseta policijskim stanicama i ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija, već i kroz vršenje *ad-hoc* poseta, pisanje izveštaja, preporuka, razmenu informacija itd.

U završnom delu projekta Beogradski centar obratio je posebnu pažnju na ilegalne migrante tj. strane državljane koji borave u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija u Srbiji. Tim Beogradskog centra bavio se pitanjem postupanja prema ovim licima u zatvorima, pitanjem delotvornosti pristupa postupku azila u Srbiji i poštovanja načela *non-refoulement* (zabrana proterivanja). Ova grupa lica lišenih slobode je posebno ranjiva i postupanje prema njima do sada nije bila tema istraživanja ili ispitivanja. U tom cilju, Beogradski centar je obavio niz poseta ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija u kojima ova lica najčešće borave (u pitanju su okružni zatvori koji se nalaze u graničnom pojasu, npr. u Subotici, Vranju itd.).

Konačni predlozi za unapređenje pravnog okvira i prakse u oblasti sprečavanja i kažnjavanja zlostavljanja u Srbiji predstavljaju rešenja za postojeće potrebe, utvrđene u istraživačkom delu projekta. Predlozi se zasnivaju na celokupnom radu Beogradskog centra u prethodne 3 godine, a naročito na zapažanjima do kojih smo došli prilikom poseta ustanova za izvršenje krivičnih sankcija, iskustvu dobijenom na seminarima i okruglim stolovima, konsultovanju relevantnih stručnjaka (lekari, pravnici itd.), istraživanju sudske prakse, dosadašnjem radu NPM i iskustvu drugih relevantnih međunarodnih i domaćih organizacija aktivnih na polju sprečavanja i kažnjavanja zlostavljanja.

S obzirom na širinu teme, nadležnost državnih organa i različitu prirodu mera koje treba preduzeti konačni predlozi podeljeni su u nekoliko poglavlja. Svako poglavlje se sastoji iz dve celine. Prva se tiče predloga izmena odgovarajućih propisa (zakonskih i podzakonskih akata), dok druga sadrži predloge za promenu ili ukidanje postojećih i uvođenje novih praksi koje ne zahtevaju izmene zakona ili drugih propisa. Preporuke i poglavlja nisu navedeni po prioritetima, tj. prva preporuka ne predstavlja ujedno i najvažniju.

Uz konačne preporuke u ovoj publikaciji nalaze se i prevodi izvoda iz dvadeset prvog godišnjeg izveštaja CPT u kojima on zauzima načelne stavove prema primeni mere upućivanja u samicu i pitanju pristupa advokatu prilikom policijskog zadržavanja. Nadamo se da će preporuke, kao i prevodi načelnih stavova koristiti državnim vlastima u kreiranju zakonodavnih rešenja i praksi pogodnih za sprečavanje i borbu protiv nekažnjivosti zlostavljanja.

Za uspešno sprovođenje projekta Beogradski centar za ljudska prava duguje zahvalnost Upravi za izvršenje krivičnih sankcija, koja je omogućila pristup svim ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija i potrudila se da se one sprovedu na najbolji mogući način. Jednaku zahvalnost dugujemo i učesnicima okruglih stolova i seminara (zaposlenim u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija, policijskim službenicima, sudijama i tužiocima) koji su svojim zapažanjima i komentarima ukazali na postojeće probleme i pomogli da se formulišu predlozi za njihovo rešavanje.

Ceo projekat i objavljivanje ovog izveštaja pomogli su Evropska unija i Institut za otvoreno društvo (Open Society Institute). Za sadržaj izveštaja odgovoran je isključivo Beogradski centar za ljudska prava. Stavovi izneti u njemu nikako se ne mogu smatrati stavovima Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

Posete su sprovedeli i izveštaj pripremili saradnici Beogradskog centra za ljudska prava: Nevena Dičić-Kostić, Dina Dobrković, Bojan Gavrilović, Nikola Grujić, Marija Ilić, Nikola Kovačević, Žarko Marković, Ivan Miljković, Lena Petrović, Milena Šterić, Aleksandra Tomić i Jovana Zorić. U tome su im pomogli Darko Jojić, Dubravka Neimarević, Tamara Protić-Milutinović i Jelena Radojković.

I. Preporuke Ministarstvu pravde koje se odnose na pravosuđe

Promene propisa

1. Promeniti definiciju krivičnog dela zlostavljanje i mučenje predviđenog članom 137 Krivičnog zakonika u skladu sa članom 1 Konvencije protiv mučenja i drugih svirepih, nehumanih ili ponižavajućih kazni ili postupaka tako da izvršilac ovog krivičnog dela može biti samo službeno lice ili neko drugo lice koje deluje po službenoj dužnosti ili na osnovu izričitog naloga ili pristanka službenog lica.

Kao akti zlostavljanja, odnosno krivično delo zlostavljanje i mučenje se u praksi kvalifikuju najrazličitije radnje koje preduzimaju civili (lica koja se ne mogu smatrati službenim), od vređanja zaposlenih od strane poslodavaca, preko pretnji i uvreda koje pred sudom razmenjuju stranke u brakorazvodnim parnicama, sitnih tuča maloletnika na igralištima, pa sve do radnji koje se mogu smatrati zlostavljanjem u smislu Konvencije protiv mučenja. Istovremeno, radnje koje predstavljaju mučenje ili druge oblike zlostavljanja u smislu Konvencije češće bivaju kvalifikovane kao krivična dela teška ili laka telesna povreda, eventualno u sticaju sa delom zloupotreba službenog položaja. Tako dolazimo u apsurdnu situaciju da se kao radnje izvršenja krivičnog dela zlostavljanja i mučenja kvalifikuju one radnje koje bi mogle i trebale biti kvalifikovane kao druga krivična dela definisana Krivičnim zakonikom (poput lake ili teške telesne povrede, protivpravnog lišenja slobode, prinude, ugrožavanja sigurnosti, iznude, ucene, nasilničkog ponašanja itd.), a da radnje koje bi trebalo da budu sankcionisane kao mučenje ili, što je češće, neki drugi oblik zlostavljanja, ne bivaju kvalifikovane kao takve. Uz to, kazne koje se izriču su zaista potpuno neprimerene ozbiljnosti dela. Za ovakvu sudsku praksu, koja potpuno devalvira značaj i težinu zlostavljanja, nisu odgovorne samo sudije i tužioci, već prvenstveno zakonodavac, koji je prvo preširoko definisao zlostavljanje („ko zlostavlja drugog ili prema njemu postupa na način kojim se vređa ljudsko dostojanstvo“), a zatim izostavio uslov iz Konvencije protiv mučenja da učinilac mora biti službeno lice i na kraju propisao preblage kazne. Zbog toga smatramo da bi formulaciju krivičnog dela zlostavljanje i mučenje iz Krivičnog zakonika Srbije trebalo menjati, i to tako što bi mučenje bilo formulisano na način na koji je to urađeno u Konvenciji protiv

mučenja, dakle obavezno propisujući da učinilac mora biti službeno lice ili bar lice koje ima neke attribute državne vlasti, dok bi se zlostavljanjem, tačnije nečovečnim ili ponižavajućim postupanjem smatrale radnje zlostavljanja kojim nedostaje neki od elemenata mučenja, a vrši ih službeno lice. Zahvaljujući bogatoj praksi Evropskog suda za ljudska prava i praksi Komiteta protiv mučenja može se prilično jasno zaključiti kakve su to radnje.

2. **Izmeniti Krivični zakonik tako da lica osuđena na kaznu zatvora do 3 godine mogu da traže uslovni otpust nakon isteka jedne polovine kazne.**

Ova promena predviđena je Akcionim planom Vlade za sprovođenje strategije za smanjenje preopterećenosti smeštajnih kapaciteta u zavodima za izvršenje krivičnih sankcija. Češća upotreba uslovnog otpusta može smanjiti prenaseľjenost u zatvorima i samim tim poboljšati uslove za one koji u njima borave.

3. **Predvideti obavezu preduzimanja sledećih radnji od strane istražnog sudije (sudije za prethodni postupak ili javnog tužioca po novom ZKP) kada osumnjičeni iznese tvrdnje o zlostavljanju: evidentirati navode u pismenoj formi, a naročito imena navodnih počinitelaca zlostavljanja i okolnosti pod kojima se dogodilo, narediti da se bez odlaganja obavi pregled od strane veštaka – specijaliste za sudsku medicinu kao i pregled specijaliste psihijatra, po mogućnosti subspecijaliste za sudsku psihijatriju, preduzeti neophodne korake da se navodi adekvatno ispituju (tražiti objašnjenja od strane policije ili drugog organa koji je navodno počinio zlostavljanje) i dostaviti celokupnu dokumentaciju nadležnom organu na dalje postupanje tj. javnom tužiocu ali i predsedniku suda.**

Na seminarima koje je Beogradski centar organizovao iznesena su različita mišljenja o tome kako istražni sudija treba da postupi kada čuje navode o zlostavljanju ili posumnja na zlostavljanje. Osnovna nedoumica se odnosi na broj i domašaj radnji koje istražni sudija treba da preduzme kada posumnja da se dogodilo zlostavljanje. Smatramo da u tom slučaju istažni sudija, odnosno po novom ZKP javni tužilac i sudija za prethodni postupak treba da postupi na način na koji smo naveli, što je u skladu sa preporukama CPT. Takav pristup treba primeniti bez obzira da li osoba ima vidljive telesne povrede. Štaviše, čak i u odsustvu izričitih tvrdnji o zlostavljanju, sudija bi trebalo da zahteva pregled od strane veštaka specijaliste za sudsku medicinu uvek kada postoji osnovana sumnja da je osoba izvedena pred sud mogla biti žrtva zlostavljanja.

4. **Podnosilac krivične prijave o zlostavljanju koji je ujedno i navodna žrtva zlostavljanja ili član porodice žrtve treba obavezno biti obavešten o odbacivanju krivične prijave, obustavljanju istrage ili odustajanju od krivičnog gonjenja kako bi mogao da se obrati Evropskom sudu za ljudska prava u roku od 6 meseci.**

Novi Zakonik o krivičnom postupku u članu 51 predviđa dužnost javnog tužioca da obavesti oštećenog u roku od 8 dana o odbacivanju krivične prijave, obustavljanju istrage ili odustajanju od krivičnog gonjenja. Oštećeni u ovom slučaju ima mogućnost da u roku od 8 dana od dana primanja obaveštenja podnese prigovor neposredno višem javnom tužiocu. Ipak, ako oštećeni nije obavешten o postupanju javnog tužioca on nakon 3 meseca gubi pravo na podnošenje prigovora. Prema tome, javni tužilac uopšte ne mora obavestiti oštećenog o tome da je odustao od krivičnog gonjenja. Ovo otvara mogućnost da oštećeni, nakon isteka roka od 3 meseca, izgubi pravo da podnese prigovor, a istekom roka od 6 meseci da se obrati Evropskom sudu. U presudi Evropskog suda *Stanimirović protiv Srbije*³ postavilo se pitanje dopuštenosti, odnosno blagovremenosti predstavke. Vlada je smatrala da predstavka Evropskom sudu nije podneta u roku, s obzirom na to da je proteklo više od šest meseci od dana odbacivanja krivične prijave kao poslednjeg pravnog sredstva. S obzirom da podnosilac predstavke nije bio obavешten o toku istrage niti o tome da se krivična istraga neće sprovoditi, postavilo se pitanje kada je podnosilac predstavke u stvari postao svestan ili trebao postati svestan da je istraga o zlostavljanju nedelotvorna, odnosno kada počinje da teče rok od 6 meseci. Sud je ovde zaključio da

„relativno kratak period o kome je reč nije dovoljan Sudu da zaključi da je podnosilac predstavke trebalo da bude svestan nedelotvornosti istrage više od 6 meseci pre podnošenja predstavke u maju 2006. godine.“⁴

Iako je podnosilac krivične prijave, prema praksi Evropskog suda, obavezan da se povremeno raspituje o napretku istrage smatramo da je, u cilju izbegavanja nesporazuma i omogućavanja pristupa Evropskom sudu, potrebno predvideti nedvosmislenu obavezu obavешtavanja podnosioca krivične prijave o odustajanju od krivičnog gonjenja u slučajevima zlostavljanja ali i povrede drugih apsolutnih prava (pravo na život, zabrana ropstva).

5. Predvideti zabranu korišćenja materijalnih dokaza pribavljenih mučenjem u sudskim postupcima.

Nesumnjivo je da se na izjavama i iskazima pribavljenim mučenjem i drugim oblicima zlostavljanja ne može zasnivati sudska odluka jer se tako sudski postupak u celini čini nepravičnim.⁵ U tom smislu Komitet za ljudska prava navodi:

---

3 Vidi *Stanimirović protiv Srbije*, predstavka br. 26088/06, 18. oktobar 2011.

4 *Ibid*, stav 33.

5 *Ibid*, stav 51.

„U cilju obeshrabrivanja kršenja člana 7, veoma je važno zakonom zabraniti upotrebu prihvatljivosti izjava ili priznanja dobijenih putem mučenja ili nekog drugog zabranjenog postupanja u sudskim postupcima.“⁶

Ipak, postavlja se pitanje koji je status materijalnih dokaza dobijenih na osnovu informacija pribavljenih mučenjem. Evropski sud za ljudska prava je u slučaju *Gefgen protiv Nemačke* stao na stanovište da:

„U pogledu upotrebe tokom suđenja materijalnih dokaza neposredno pribavljenih zlostavljanjem u suprotnosti sa članom 3, ... inkriminišući materijalni dokazi dobijeni kao rezultat činova nasilja, u najmanju ruku ako ti činovi moraju da budu okarakterisani kao mučenje, nikada ne mogu da se koriste kao dokaz krivice žrtve, bez obzira na njihovu dokaznu vrednost. Svaki drugačiji zaključak bi isključivo poslužio za posredno legitimisanje one vrste ponašanja koje izaziva moralnu osudu a koje su pisci člana 3 Konvencije stremili da zabrane, ili, drugim rečima, za „ogrtanje brutalnosti zakonom“⁷

Član 16 stav 1 novog ZKP predviđa:

„Sudske odluke se ne mogu zasnivati na dokazima koji su, neposredno ili posredno, sami po sebi ili prema načinu pribavljanja u suprotnosti sa Ustavom, ovim zakonikom, drugim zakonom ili opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i potvrđenim međunarodnim ugovorima, osim u postupku koji se vodi zbog pribavljanja takvih dokaza.“

Iako bi se tumačenjem ovog člana moglo doći do zaključka da se na materijalnim dokazima pribavljenim mučenjem ne može zasnivati sudska odluka smatramo da je potrebno eksplicitno propisati ovu zabranu kako bi se izbegla mogućnost različitog tumačenja člana 16 stav 1 ZKP. Smatramo da bi ovakva norma imala jak odvratajući efekat na moguće počinioce zlostavljanja.

- 6. Predvideti da, ukoliko nezakonito pribavljeni dokazi (izjave, iskazi, svedočenja, materijalni dokazi i slično) dođu do veća koje vodi glavni pretres, sud po zahtevu okrivljenog ili po službenoj dužnosti treba odlučiti o izdvajanju takvih dokaza u najkraćem mogućem roku, a svakako pre izvođenja ostalih dokaza na glavnom pretresu kako bi se optuženom u krivičnom postupku omogućilo pravo na delotvornu odbranu.**

Prilikom seminara koje je Beogradski centar organizovao za sudije i tuži-
oce saznali smo da se opisana situacija veoma često dešava u praksi. Naime, sud

---

6 Opšti komentar Komiteta za ljudska prava br. 20: član 7 (zabrana mučenja i drugih okrutnih, nehumanih i ponižavajućih postupaka i kazni) stav 12.

7 Vidi *Gefgen protiv Nemačke*, predstavka br. 22978/05, stav 167, 1. jun 2010.

odlučuje o zahtevu okrivljenog za izdvajanje dokaza na kraju glavnog pretresa. Smatramo da ovakva praksa predstavlja povredu prava na pravično suđenje iz razloga što okrivljeni ne može da planira svoju odbranu ukoliko nije izvesno da li će sud zasnovati svoju odluku na njegovom iskazu koji često može predstavljati jedini ili dokaz najveće vrednosti protiv njega. Problem izdvajanja nezakonitih dokaza na glavnom pretresu kritikovan je i od strane stručnjaka za krivično procesno pravo.⁸

- 7. Potrebno je propisati da policijski službenik koji sprovodi istražne radnje po navodima o zlostavljanju (u kojima je počinitelj policajac) i policijski službenik čije delovanje se istražuje ne pripadaju istoj službi odnosno da nisu neposredno podređeni istom licu.**

Praksa Evropskog suda za ljudska prava po pitanju delotvorne istrage jasno ukazuje da je neophodno da lica koja sprovode istragu budu nezavisna od onih koji su učestvovali u spornom događaju. To znači ne samo nepostojanje hijerarhijskih ili institucionalnih veza, već i nezavisnost u praksi. Slično, standard nezavisnosti nije zadovoljen ukoliko službena lica iz državnog organa čiji su pripadnici navodno odgovorni za povredu zabrane zlostavljanja sprovode početne radnje istrage (prikupljanje dokaza, razgovor sa svedocima itd.) koju kasnije nastavlja nezavisni organ.⁹ Ovakve situacije mogu značajno umanjiti mogućnost za sprovođenje delotvorne, temeljne i nezavisne istrage. Idealno bi bilo da policijski organ koji sprovodi istragu bude potpuno nezavisan od službe za koju su vezani navodi o zlostavljanju.

- 8. Izmeniti odredbe Zakona o vanparničnom postupku koji se odnose na zadržavanja lica u neuropsihijatrijskoj ustanovi zatvorenog tipa bez njihovog pristanka tako da se sud obaveže da preispita lišenje slobode u najkraćem mogućem roku (upodobiti ovaj postupak krivičnom postupku u pogledu rokova).**

Ustav Srbije garantuje pravo svakog lica koje je lišeno slobode da se obrati sudu koji je dužan da hitno odluči o zakonitosti lišenja i naredi puštanje na slobodu ako je ono nezakonito (čl. 27, st. 3). Zakon o vanparničnom postupku¹⁰ (ZVP) predviđa mogućnost zadržavanja lica u neuropsihijatrijskoj ustanovi zatvorenog tipa. Ona se primenjuje na lica kod kojih je zbog prirode bolesti neophodno

---

8 Škulić i Ilić, *Reforma u stilu „Jedan korak napred dva koraka nazad“*, Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, 2012.

9 Vidi predmet *Ramsahai protiv Holandije*, predstavka br. 52391/99, stav 333-341, 15. maj 2007, *Nachova protiv Bugarske*, predstavka br. 43577/98 i 43579/98, stav 112-113, 6. jul 2005, *Tahsin Acar protiv Turske*, predstavka br. 26307/95, stav 222, 8. april 2004.

10 *Sl. glasnik RS*, 25/82 i 48/88; *Sl. glasnik RS*, 46/95 i 18/05.

da budu ograničena u slobodi kretanja i opštenja sa spoljnim svetom (čl. 45, st. 1 ZVP). Zdravstvena organizacija koja primi na lečenje lice bez njegove saglasnosti ili bez odluke suda obavezna je da to u roku od tri dana prijavi nadležnom sudu (čl. 46 st. 1 ZVP). Ova odredba suprotna je članu 29 Ustava Republike Srbije koji predviđa da lice lišeno slobode bez odluke suda mora biti predato nadležnom sudu najkasnije u roku od 48 časova od trenutka lišenja slobode. Nakon podnošenja prijave, po ZVP nadležni sud dužan je da u roku od 30 dana donese odluku o tome da li se to lice ima zadržati u zdravstvenoj ustanovi.¹¹ Ovo je, prema našoj oceni, isuviše dugačak rok naročito ako uzmemo u obzir da u krivičnim stvarima taj rok iznosi svega 12 časova od pritvaranja (čl. 30, st. 3 Ustava Republike Srbije); CPT takođe naglašava ulogu suda u postupku smeštaja lica u zdravstvenu ustanovu bez njegove saglasnosti i napominje da sud o zakonitosti lišenja slobode u ovim slučajevima treba odlučivati brzo.¹²

9. Izvršiti reformu instituta lišenja poslovne sposobnosti u skladu sa standardima postavljenim od strane Evropskog suda za ljudska prava i Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom Ujedinjenih nacija. Naročito je važno ukinuti institut potpunog lišenja poslovne sposobnosti i uvesti mehanizme i aranžmane kojima bi se, u skladu sa međunarodnim standardima, osobama koje otežano donose odluke obezbedila podrška pri donošenju odluka.

Iako lišenje poslovne sposobnosti, na prvi pogled, nema dodirnih tačaka sa zlostavljanjem praksa je pokazala da se lica lišena poslovne sposobnosti često institucionalizuju tj. smeštaju u zdravstvene i ustanove socijalne zaštite. Ove ustanove su zatvorenog tipa i u njima, usled neodgovarajućeg smeštaja i nege može doći do zlostavljanja lica koja u njima borave, najčešće ponižavajućeg i nečovečnog postupanja.¹³ Procesne garancije usmerene pre svega na očuvanje autonomije volje lica koja se lišavaju poslovne sposobnosti doprinele bi efikasnijoj zaštiti njihovih ljudskih prava.

Republika Srbija je od strane Evropskog suda već proglašena odgovornom za kršenje Konvencije zbog neadekvatnog zakonodavstva i problematične prak-

---

11 Član 50. Zakona o vanparničnom postupku.

12 8. opšti izveštaj [CPT/Inf (1997) 25] stav 52.

13 Vidi tekst „Mali korak za Evropski sud ali veliki za ljude smeštene u ustanovama socijalne zaštite“ objavljen u biltenu br. 15. na sajtu Beogradskog centra za ljudska prava dostupan na <http://www.bgcentar.org.rs/images/stories/Datoteke/postupanje%20sa%20licima%20lienim%20slobode%20br.%2015.pdf> Takođe vidi stav 195 Inicijalnog izveštaja Republike Srbije o primeni Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom dostupan na <http://www.ljudskaprava.gov.rs/sl/konvencije/inicijalni-izvestaj-o-primeni-konvencije-o-pravima-osoba-sa-invaliditetom>

se lišenja poslovne sposobnosti u slučaju *Salontaj-Drobnjak*.¹⁴ Uprkos navodima zastupnika Republike Srbije pred Evropskim sudom za ljudska prava da povrede Konvencije konstatovane u ovoj presudi predstavljaju samo izolovani incident¹⁵ istraživanje sudske prakse u postupcima oduzimanja i vraćanja poslovne sposobnosti i produženja i prestanka produženog roditeljskog prava u Srbiji koje je sproveo Beogradski centar za ljudska prava zajedno sa Inicijativom za prava osoba sa mentalnim invaliditetom MDRI-S pokazuje da je reč o uobičajenoj praksi. Takođe, istraživanje pokazuje jasnu vezu između lišenja poslovne sposobnosti i smeštaja u zdravstvenu ustanovu ili ustanovu socijalne zaštite.¹⁶ Reforma instituta lišenja poslovne sposobnosti i usvajanje drugog modela pružanja pomoći licima sa psihosocijalnim i intelektualnim poteškoćama svakako bi doprinela borbi protiv zlostavljanja ove posebno ranjive društvene grupe.¹⁷

10. Ukinuti odredbu ZKP koja predviđa mogućnost izricanja disciplinske kazne ograničenja poseta pritvorenim licima.

Član 151 važećeg ZKP, kao i član 221 novog ZKP, predviđa disciplinsku kaznu ograničenja poseta pritvorenim licima za učinjene disciplinske prestupe. Ovu odredbu treba ukinuti jer nije u skladu sa Evropskim zatvorskim pravilima i standardima CPT koji predviđaju da se lica lišena slobode ne mogu disciplinski kažnjavati uskraćivanjem poseta. Drugim rečima, ograničenje kontakta sa spoljnim svetom mora biti zasnovano isključivo na dovoljno jakim razlozima bezbednosti ili na razlozima koji se tiču raspoloživih sredstava.¹⁸

Promene prakse

11. Primenjivati Krivični zakonik koji je važio u vreme izvršenja krivičnih dela na osuđena lica koja podnose zahtev za uslovni otpust.

Krivični zakonik u članu 46 određuje da osuđenog koji je izdržao dve trećine kazne zatvora sud može uslovno otpustiti sa izdržavanja kazne, ako se u

---

14 *Salontaji-Drobnjak protiv Srbije*, predstavka br. 36500/05, 13 oktobar 2009.

15 Vidi Saopštenje Republike Srbije o Akcionom planu povodom presude *Salontaj-Drobnjak protiv Srbije*, podneto 30. maja 2012, dostupno na [DH-DD\(2012\)591E / 13 June 2012](#)

16 Istraživanje, sprovedeno na uzorku od preko 1000 sudskih odluka donetih između 2008. i 2010, pokazalo je da licima lišenim poslovne sposobnosti u velikoj većini slučajeva nije bilo obezbeđeno fer i pravično suđenje. Takođe je utvrđeno da veliki broj odluka dovodi do povrede prava na poštovanje privatnog i porodičnog života i prava na slobodne izbore. Rezultati istraživanja dostupni su u izveštaju Beogradskog centra *Ljudska prava u Srbiji 2011*, strana 264-266, dostupan na [www.bgcentar.org.rs](#)

17 Neophodnost reforme sistema oduzimanja poslovne sposobnosti naglašava i Republika Srbija u Inicijalnom izveštaju o primeni Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, stav 155.

18 2. opšti izveštaj [CPT/Inf (92) 35], stav 51.

toku izdržavanja kazne tako popravio da se može osnovano očekivati da će se na slobodi dobro vladati, a naročito da do isteka vremena za koje je izrečena kazna ne učini novo krivično delo. Prethodni krivični zakon je predviđao da se uslovno može otpustiti osuđenik koji je izdržao polovinu kazne. Važeći KZ u članu 5, stav 1 kaže da se na učinioca krivičnog dela primenjuje zakon koji je važio u vreme izvršenja krivičnog dela, što znači da se na osuđenike koji su krivično delo izvršili za vreme važenja ranijeg zakona i po njemu bili osuđeni on primenjuje i kada je u pitanju uslovni otpust. Međutim, to u praksi nije uvek tako. Ima sudija, i to ne mali broj, koje na osuđenike osuđene na osnovu ranije važećeg zakona u pogledu uslovnog otpusta primenjuju novi Krivični zakonik, koji sadrži rešenje koje je manje povoljno za osuđenog. Ovakva praksa nema nikakvog uporišta u zakonu.

12. Postupanje nadležnog javnog tužioca treba biti efikasnije kontrolisano od strane republičkog javnog tužioca kada postoje navodi o zlostavljanju izvršenom od strane službenog lica (policijski službenik, pripadnik službe obezbeđenja u zatvorima itd.) i ugrožavanju sigurnosti i napadima na pripadnike ranjivih društvenih grupa (nacionalne manjine, žrtve porodičnog nasilja, LGBT osobe itd.) od strane drugih fizičkih lica.

Zakon o javnom tužilaštvu propisuje hijerarhiju između javnih tužilaštava gde je niže tužilaštvo podređeno višem, a svako javno tužilaštvo Republičkom javnom tužilaštvu.¹⁹ Republički javni tužilac može ostvariti uvid u predmet, izdavati obavezna uputstva i preduzeti radnje za koje je ovlašćeno bilo koje javno tužilaštvo u Srbiji.²⁰ Ova preporuka je usmerena ka osnaživanju obaveze javnog tužilaštva da ispita navode o zlostavljanju i sprovede delotvornu istragu. Naime, često se dešavalo da tužilaštvo odluči da ne pokrene istragu uprkos postojanju dokaza da je došlo do zlostavljanja. Jača kontrola nad radom nadležnog tužioca zajedno sa saopštavanjem rezultata istrage javnosti može da doprinese efikasnijem gonjenju i kažnjavanju počinitelaca zlostavljanja. Ova preporuka je u skladu sa preporukama CPT koji smatra da:

„tužilaštvo, čak i ako formalna tužba nije podneta, treba da ima zakonsku obavezu da pokrene istragu kad dobije uverljive informacije, iz bilo kog izvora, da je možda došlo do zlostavljanja lica lišenog slobode.”²¹

Postupajući na ovaj način država neće stvoriti dilemu u pogledu svoje rešenosti da se suprotstavi nekažnjivosti mučenja i drugih oblika zlostavljanja.²²

---

19 Vidi Zakon o javnom tužilaštvu, član 16.

20 Vidi Zakon o javnom tužilaštvu, član 18,19,21.

21 Standardi CPT-a, CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2010, str. 85, stav 27.

22 14. opšti izveštaj CPT (2003-2004) stav 42.

13. Nadležno javno tužilaštvo treba da obaveštava javnost o rezultatima istrage, a naročito navodnu žrtvu i njenu porodicu.

Uvid javnosti u sam tok istrage je, prema praksi Evropskog suda, veoma bitan da bi se sprečile sumnje u postojanje dosluha ili tolerisanja krivičnih dela. U svakom slučaju, navodna žrtva mora imati efektivan pristup istražnom postupku u svim slučajevima.²³ Tako je u slučaju *Karanda protiv Bugarske* Evropski sud smatrao da je značajan element prilikom utvrđivanja nepostojanja delotvorne zvanične istrage bila činjenica da više od dve godine istražni organi nisu na odgovarajući način obavestili gospođu Karanda o rezultatima istrage i da ona, usled toga, nije bila u stanju da efikasno ospori nalaze takve istrage i zaštititi svoje legitimne interese.²⁴ Naravno, ukoliko interesi istrage to zahtevaju javno tužilaštvo ima pravo da određeno vreme ne objavljuje osetljive informacije.

14. Predsednici sudova ili sudije koje oni odrede trebaju češće posećivati pritvorske jedinice u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija i o uočenim nepravilnostima obaveštavati Ministarstvo pravde.

Važeći ZKP predviđa obavezu predsednika suda da najmanje jedanput nedeljno obilazi lica u pritvoru i o uočenim nepravilnostima obavesti Ministarstvo pravde koje ima obavezu da u roku od 15 dana obavesti predsednika suda o merama preduzetim za otklanjanje nepravilnosti.²⁵ Monitoring ustanova za izvršenje krivičnih sankcija sproveden od strane Beogradskog centra ukazuje da u većini zatvora u Srbiji predsednici suda ne obilaze pritvorenike jednom nedeljno. Takođe, obaveštavanje Ministarstva pravde o uočenim nepravilnostima je retkost. Prenaseljenost zatvora u Srbiji je sistemski problem čije rešenje zahteva značajna materijalna ulaganja ali i preduzimanje niza drugih mera. Obilazak pritvorenika od strane predsednika suda je značajna mera jer se redovnim posetama smanjuje mogućnost zlostavljanja pritvorenika u cilju iznuđivanja priznanja. Takođe, predstavnik suda se lično upoznaje sa položajem pritvorenih lica i obaveštavanjem Ministarstva pravde o uočenim nepravilnostima vrši dodatan pritisak na državu u smislu poboljšanja materijalnih uslova. S druge strane, lični uvid i razgovor sa pritvorenim licima može uticati na sudije da češće izriču alternative pritvoru (zabrana napuštanja stana ili mesta boravišta, jemstvo) i savesnije preispituju postojanje zakonskog osnova za određivanje pritvora.

---

23 *Stanimirović protiv Srbije*, predstavka br. 26088/06, stav 40, 18. oktobar 2011. Takođe vidi Standarde CPT, izdanje za 2010. godinu, strana 88, stav 36.

24 *Karanda protiv Bugarske*, predstavka br. 69180/01, stav 67, 7. oktobar 2010. U pitanju je povreda člana 2 zbog ubistva jednog mladića prilikom pokušaja bekstva iz policijske stanice.

25 ZKP član 152 stav 2. Novi ZKP predviđa obavezu obilaska pritvorenika najmanje jednom u 15 dana od strane sudije za izvršenje krivičnih sankcija ili sudije koga odredi predsednik suda. Vidi član 222 stav 2.

15. Primenjivati Zakon o prekršajima tako da izjava namere traženja azila predstavlja osnov za obustavljanje prekršajnog postupka ili donošenje oslobađajuće presude.

Beogradski centar je u kontaktu ostvarenom sa sudijama prekršajnih sudova saznao da prilikom vođenja prekršajnog postupka protiv stranog državljanina zbog nezakonitog prelaska državne granice i boravka na teritoriji Republike Srbije nije moguće obustaviti prekršajni postupak u slučaju da lice izjavi nameru da traži azil u Republici Srbiji. Zakon o prekršajima kao osnov za obustavljanje postupka ne navodi izričito izjavu o nameri stranog državljanina da traži azil ali predviđa da će se prekršajni postupak obustaviti „u drugim zakonom predviđenim slučajevima”,²⁶. Takođe, Zakon o prekršajima predviđa da će biti doneta oslobađajuća presuda „ako ima okolnosti koje isključuju prekršajnu odgovornost okrivljenog”.²⁷ Zakon o azilu, sa druge strane predviđa načelo nekažnjavanja za nezakoniti ulazak i boravak u Republici Srbiji „pod uslovom da bez odlaganja podnese zahtev za dobijanje azila i da pruži valjano obrazloženje za svoj nezakonit ulazak ili boravak”.²⁸ Prema tome, prekršajne sudije mogu neposredno primenjivati odredbe Zakona o azilu kao osnovu za obustavljanje postupka ili donošenje oslobađajuće presude.

---

26 Vidi član 216, stav 2 Zakona o prekršajima.

27 Vidi član 218, stav 2 Zakona o prekršajima.

28 Vidi član 8 Zakona o azilu.

II. Preporuke Ministarstvu pravde koje se odnose na izvršenje krivičnih sankcija

Promene propisa

1. Izvršiti zakonske promene predviđene Akcionim planom Vlade za sprovođenje Strategije za smanjenje preopterećenosti smeštajnih kapaciteta u zavodima za izvršenje krivičnih sankcija.

Strategijom za smanjenje prenaseljenosti u zatvorima i Akcionim planom za njeno sprovođenje predviđene su izmene niza zakona i donošenje novih zakona i drugih propisa u cilju smanjenja prenaseljenosti u zatvorima. S obzirom da je prenaseljenost ustanova za izvršenje krivičnih sankcija jedan od ključnih uzroka koji dovode do nečovečnog i ponižavajućeg postupanja jasno je da bi usklađivanje broja zatvorenika s kapacitetima zatvora znatno doprinelo poboljšaju položaja osuđenih lica u Srbiji.

2. Ukinuti disciplinski prestup kojim se sankcioniše samopovređivanje.

ZIKS u članu 145, stav 1, tačka 15 propisuje da će se kao teži disciplinski prestup kazniti „*namerno ugrožavanje svog zdravlja radi onesposobljavanja za izvršenje obaveze*“. Pri tome, izgleda da se u većini zavoda kažnjava svako samopovređivanje, a ne samo ono izvršeno „*radi onesposobljavanja za izvršenje obaveze*“. Beogradski centar smatra da je to pogrešna praksa i da bi je trebalo prekinuti. Ona može dovesti i do tragičnih posledica u slučaju da se osuđenik koji je izvršio samopovređivanje kazni upućivanjem u samicu, što se neretko i dešava. CPT je ovakvu praksu ocenio kao pogrešnu, ocenjujući da disciplinsko kažnjavanje samopovređivanja nije odgovarajući pristup ovom problemu. CPT ukazuje na to da akti samopovređivanja mogu često biti izraz problema psihološke ili psihijatrijske prirode, i da na ove probleme treba delovati terapeutski, a ne kažnjavanjem.²⁹

3. Promeniti praksu da lekarski pregled prilikom upućivanja u samicu obavlja zatvorski lekar koji brine o zdravlju osuđenika.

Još jedna problematična odredba ZIKS ostaje na snazi, uprkos tome što je na osnovu nje uspostavljena praksa koja je u suprotnosti sa standardima CPT i

---

29 Vidi CPT, Jermenija, 2007, stav 95.

Evropskim zatvorskim pravilima. Naime, ZIKS u članu 151, stav 2 propisuje da je pre izvršenja disciplinske mere upućivanja u samicu obavezan lekarski pregled. Svrha ovog pregleda je da se utvrdi da li je osuđeni psihički i fizički sposoban za izvršenje ove mere (Pravilnik o disciplinskim prestupima, merama i postupcima prema osuđenim licima, čl. 27, st. 2 i 3). Potvrda lekara da je osuđenik u stanju da izdrži meru zahteva se i za posebnu meru usamljenja (čl. 140, st. 3), koja iako nije disciplinska mera u suštini podrazumeva jednak tretman osuđenika kao i mera upućivanja u samicu. Kao što smo rekli, ovo je u suprotnosti sa Standardima CPT, koji često naglašava da zatvorski lekar treba da deluje kao lični pacijentov lekar, i da se shodno tome, od njega ne sme tražiti da izda potvrdu da je pacijent u stanju da podnese kaznu.³⁰ Obavezu zatvorskog lekara da izda odobrenje za izvršenje mere upućivanja u samicu ranije su, kao i ZIKS, sadržala Evropska zatvorska pravila,³¹ ali je njihovom poslednjom revizijom 2006. ova obaveza ukinuta, upravo iz razloga na koji ukazuje CPT, a to je potreba da se između lica lišenog slobode i zatvorskog lekara uspostavi poverljiv odnos, jednak onom koji postoji između lekara i pacijenta van zatvora. Zbog toga bi odredbu ZIKS o vršenju lekarskog pregleda pre upućivanja u samicu trebalo menjati, a do tada, u zavodima u kojim radi više lekara, nastojati da izvršenje mere upućivanja u samicu ne odobrava lekar koji inače brine o zdravlju osuđenika kome je izrečena ova mera, ako među lekarima postoji podela pacijenata, što obično nije praksa. CPT naglašava da medicinsko osoblje nikada ne treba da učestvuje u procesu koji rezultira smeštanjem osuđenika u samicu. S druge strane, čim do takvog smeštaja dođe osoblje zaduženo za zdravstvenu zaštitu osuđenih lica treba, odmah nakon smeštanja i periodično tokom trajanja mere (najmanje jednom dnevno), da obilazi lica na izdržavanju mere samice i pruži im brzu medicinsku pomoć i tretman po potrebi. Ono bi trebalo obavestiti upravnika zatvora kada je zdravlje zatvorenika u opasnosti usled izdržavanja mere upućivanja u samicu.³²

4. Promeniti ZIKS tako da ne predviđa apsolutnu zabranu poseta prilikom izdržavanja disciplinske mere upućivanja u samicu.

ZIKS u članu 81, stav 2 propisuje da osuđeni za vreme izdržavanja disciplinske mere upućivanja u samicu nema pravo na posete, osim posete branio-ca ili punomoćnika koji ga zastupa ili koga je pozvao radi davanja punomoćja. Smatramo da ne postoje dovoljno dobri razlozi za uskraćivanje prava na posete licima koja izdržavaju disciplinsku meru upućivanja u samicu. CPT, koji kontaktu zatvorenika sa spoljnim svetom daje veliki značaj, ističe da svako ograničenje

---

30 5. opšti izveštaj CPT, 1993, stav 73.

31 U vezi sa ovim pitanjem vidi i Commentary on Recommendation Rec(2006)2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules u European Prison Rules, Council of Europe Publishing, str. 68.

32 21. opšti izveštaj CPT, stav 63.

tog kontakta mora biti zasnovano isključivo na dovoljno jakim razlozima bezbednosti ili na razlozima koji se tiču raspoloživih sredstava.³³ Novi opšti izveštaj CPT naglašava da osuđenici koji izdržavaju disciplinsku meru upućivanja u samicu ne smeju nikada biti potpuno lišeni kontakta sa porodicama. Bilo koje ograničenje kontakata sa porodicom treba biti određeno samo ukoliko prekršaj za koji su kažnjeni proističe iz takvih kontakata.³⁴

Sama činjenica da je neko u disciplinskom postupku kažnjen upućivanjem u samicu nije razlog bezbednosti, niti ima veze sa bilo kakvim razlozima koji se tiču raspoloživih sredstava, tako da se može zaključiti da ni CPT ne smatra upućivanje u samicu razlogom za uskraćivanje prava na posetu. Stoga smatramo da bi ovu odredbu ZIKS trebalo menjati i osuđenima dozvoliti da pravo na posete ostvaruju i tokom boravka u samici.

- 5. Izmeniti odredbe pravilnika o kućnom redu koji propisuje da je svako službeno lice zavoda obavezno da obaveštavanjem i traženjem obezbedi pravovremeno pružanje stručne lekarske pomoći osuđenom licu.**

Pravilnik o kućnom redu propisuje da je „u hitnim slučajevima, svako službeno lice zavoda obavezno da zatraži pravovremeno pružanje stručne lekarske pomoći osuđenom“.³⁵ Kada u zavodu nije prisutan lekar, da li se radi o hitnom slučaju procenjuje medicinski tehničar, a ako ni njega nema, to rade čuvari, najčešće uz telefonske konsultacije sa medicinskim osobljem. Iako ova odredba sama po sebi nije problematična, njeno sprovođenje u praksi najčešće rezultira ocenom da nema potrebe za hitnim pružanjem medicinske pomoći. Ovo nije najbolja praksa, jer pripadnici službe obezbeđenja nisu osposobljeni za ovakve procene, a lekar ili medicinski tehničar ne mogu doneti najbolju procenu ukoliko lično ne pregledaju osobu koja pomoć traži. Zbog toga bi u slučaju da lice lišeno slobode traži lekarsku pomoć tvrdeći da je hitna, a u zatvoru nema medicinskog osoblja, trebalo uvek pozivati službu hitne pomoći.

- 6. Detaljno regulisati postupanje prema osuđenim i pritvorenim osobama koje štrajkuju glađu.**³⁶

Štrajk glađu postaje sve češća pojava u ustavnovima za izvršenje krivičnih sankcija u Srbiji. Rezultati monitoringa Beogradskog centra ukazuju da zaposle-

---

33 2. opšti izveštaj [CPT/Inf (92) 3], stav 51.

34 21. opšti izveštaj (avgust 2010 – jul 2011) stav 61b.

35 Član 35, stav 3 Pravilnika o kućnom redu u kazneno-popravnim zavodima i okružnim zatvorima.

36 Koalicija za reformu sistema zatvaranja koju čine Centar za ljudska prava-Niš, Sandžački odbor za zaštitu ljudskih prava i sloboda, Dijalog Valjevo, Odbor za ljudska prava Bujanovac, Odbor za ljudska prava Leskovac izradila je predlog pravilnika jula 2011.

ni u zatvorima često nisu upoznati sa time kako je najbolje postupati sa osobama koje štrajkuju glađu. Ne postoji pravilnik ili neko drugo uputstvo koje bi služilo kao vodič za zdravstvene radnike u zatvorima u situaciji kada zatvorenici štrajkuju glađu. Neadekvatno reagovanje medicinskih radnika prilikom štrajka glađu zatvorenika dokumentovano je i kroz projekte drugih OCD.³⁷ Prema tome, neophodno je usvojiti uputstvo ili pravilnik koji bi detaljno regulisao postupanje zdravstvenih radnika ali i drugih službi u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija (službe obezbeđenja, tretmana itd.) u slučaju štrajka glađu osuđenih ili pritvorenih lica.

Promene prakse

7. Obezbediti neophodnu negu maloletnicima sa psihosocijalnim i intelektualnim teškoćama u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija.

Veliki problem u sistemu izvršenja krivičnih sankcija maloletnih lica predstavlja položaj šticećenika sa psihosocijalnim i intelektualnim teškoćama. Trenutno je situacija najkritičnija u VPD u Kruševcu gde je 64 šticećenika sa smetnjama smešteno zajedno sa drugim šticećenicima i gde postoji nedostatak adekvatnog osoblja. U ovom zavodu nema stalno zaposlenog psihijatra, a psiholozi nisu dovoljno edukovani niti stručni za rad sa ovom grupom šticećenika. Upravnik KPZ za maloletnike u Valjevu je napomenuo da je u njihovom radu jedan od najvećih problema rizik koji nosi spajanje šticećenika sa psihosocijalnim i intelektualnim teškoćama sa ostalim šticećenicima. Oni u najvećoj meri nisu ni u mogućnosti da se uključe u opšti sistem rada, a ustanova nema mogućnosti da im se individualno posveti.³⁸ Jedan od predloga sa okruglog stola na kojem se raspravljalo o maloletnicima u sistemu za izvršenje krivičnih sankcija je da se oformi posebna ustanova u kojoj bi ova lica boravila. Ovo nije dobro rešenje jer izdvajanje i segregacija ovih šticećenika sigurno ne bi doprineli njihovom razvoju i prevaspitanju. Šticećenicima sa psihosocijalnim i intelektualnim teškoćama treba obezbediti adekvatnu negu i uslove unutar postojećih ustanova (specijalizovano medicinsko osoblje, posebne programe rada itd.). To može da podrazumeva formiranje posebnih odeljenja u kojima bi oni bili i fizički odvojeni od drugih maloletnika ali samo izuzetno, tj. ako za to postoje osnovani razlozi, i na određeni vremenski period.

---

37 Vidi publikaciju „Monitoring zdravstvenog praćenja štrajka glađu osuđenika“ koji je objavio Centar za ljudska prava-Niš, 2011.

38 Sličnu preporuku dao je i CPT nakon posete Vaspitnom zavodu za maloletnike u Nišu koji takođe, iako nije u sistemu izvršenja krivičnih sankcija, ima slične probleme sa maloletnicima koji imaju probleme mentalnog zdravlja (vidi CPT, Srbija, 2011, stav 135).

8. Obezbediti dovoljno sredstava za funkcionisanje sistema nadzora izvršenja alternativnih sankcija bez dodatnog opterećivanja zaposlenih u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija koji obavljaju poslove vezane za prevaspitavanje, radno angažovanje i organizovanje smislenih aktivnosti lica lišenih slobode.

Prilikom poseta ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija tim Beogradskog centra uočio je smanjenje nivoa aktivnosti zaposlenih u službi tretmana. Naime, određeni broj zaposlenih u službi tretmana je, od strane Uprave za izvršenje krivičnih sankcija, određen da prati program izvršenja kazne zatvora bez napuštanja prostorija u kojima osuđeni stanuje. To iziskuje povremene posete licima koja izdržavaju ovu alternativnu sankciju, pisanje izveštaja itd. Ove nove dužnosti se svakako odražavaju na kvalitet obavljanja njihovog osnovnog posla tj. osmišljavanje i sprovođenje programa tretmana osuđenih lica (na primer, u nekim zavodima su ukinute radionice i kursevi namenjeni osuđenima). Upravo zato se sprovođenje alternativnih sankcija kao jednog od bitnih elemenata smanjenja prenaseljenosti zatvora ne bi trebalo negativno odražavati na proces resocijalizacije kao jednu od svrha izvršenja kazne zatvora.³⁹

9. Lekarski pregled lica lišenog slobode bi uvek trebalo da obuhvati pregled celokupnog tela, sa detaljnom analizom zatečenog stanja od strane lekara. Pregled mora sadržati anamnezu, objektivni nalaz i davanje zaključka o konzistentnosti. Lekari koji rade u zatvorima trebali bi imati dodatnu obuku na temu davanja zaključaka o konzistentnosti povreda i navoda o zlostavljanju. Bilo bi korisno doneti podzakonski akt ili interno uputstvo o tome šta sve lekarski pregled treba da obuhvati i kako se sprovodi.

Zdravstvena zaštita lica lišenih slobode ima, pored uobičajenih profesionalnih dužnosti lekara, jedan specifičan cilj. Naime, lekari, pored lečenja, imaju obavezu zaštite lica lišenih slobode od zlostavljanja. U ovom pitanju lekari imaju dvostruku odgovornost – prema pacijentu koga treba da zaštite, ali i prema nadređenima od kojih ekonomski zavise. U ovoj situaciji, prijavljujući slučajeve lošeg postupanja prema licima lišenim slobode, medicinsko osoblje ulazi u rizik da u krajnjem slučaju ostane bez zaposlenja. U praksi se najboljim pokazalo rešenje da zdravstveno osoblje koje radi u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija bude zaposleno preko Ministarstva zdravlja, kako bi se obezbedila nezavisnost u radu.

---

39 Član 31 Zakona o izvršenju krivičnih sankcija navodi „Svrha izvršenja kazne zatvora je da osuđeni tokom izvršenja kazne, primenom odgovarajućih programa postupanja, usvoji društveno prihvatljive vrednosti u cilju lakšeg uključivanja u uslove života posle izvršenja kazne kako ubuduće ne bi činio krivična dela“.

ZIKS u članu 130, stav 4 navodi: „Izveštaj lekara sadrži i navode lica prema kome je mera prinude primenjena o načinu nastanka povreda i mišljenje lekara o povezanosti primenjene mere i nastalih povreda“.⁴⁰ Svrha ove odredbe je dokumentacija eventualnih tragova zlostavljanja radi provere kredibiliteta navoda žrtve, utvrđivanja činjeničnog stanja i njihovog korišćenja kao dokaza u sudskom postupku. Prilikom poseta ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija utvrđeni su propusti pri sprovođenju lekarskih pregleda nakon upotrebe mera prinude. Lekari često naglašavaju da oni nisu obučeni, tj. stručni da daju svoje mišljenje o konzistentnosti uočenih povreda i navoda zatvorenika.

Zdravstveno osoblje koje radi sa licima lišenim slobode trebalo bi imati dodatnu obuku na temu davanja zaključaka o konzistentnosti povreda i navoda o zlostavljanju. Najbolje je organizovati obuku za korišćenje Istanbulskog protokola – međunarodnog standarda za istrage u slučajevima sumnje na zlostavljanje i za sudsko-medicinski (forenzički) pregled. U protivnom, medicinski pregled osoba koje prijavljuju zlostavljanje u potpunosti gubi smisao jer se ne sprovodi na način koji će žrtvu zaštititi i omogućiti pokretanje postupka za utvrđivanje odgovornosti osoba koje su se prema licima lišenim slobode ponašala na zabranjen način. Pozitivna iskustva ukazuju na to da je uključivanje sudsko-medicinskih eksperata u istrage slučajeva navodnog zlostavljanja veoma korisno.

Potrebno je propisati šta je sve neophodno da lekarski pregled obuhvata, jer kako se u praksi pokazalo lekari retko obavljaju pregled celokupnog tela, čime dolazi do velikih propusta. Pregled treba da sadrži detaljan izveštaj i prateću fotodokumentaciju, koju je načinio lekar. Mala posekotina ili skup naizgled beznačajnih povreda, posebno kod teže povređene osobe, mogu da pomognu analizi kako je i čime povređena. Te male povrede, ili povrede koje su prekrivene odećom obično ostanu nezabeležene ili nedovoljno detaljno opisane u medicinskoj dokumentaciji i tako veliki broj slučajeva fizičkog zlostavljanja oстане nedokumentovan.

10. Obezbediti poverljivost u pružanju zdravstvene zaštite licima lišenim slobode koja borave u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija.

ZIKS predviđa: „Zdravstveni pregled osuđenog vrši se samo u prisustvu zdravstvenog radnika, osim ako zdravstveni radnik drukčije ne zatraži“. (čl. 102, st. 4). Beogradski centar je prilikom poseta ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija uočio različitu praksu po pitanju poverljivosti medicinskih pregleda i

---

40 Do sličnih zaključaka došao je i CPT prilikom posete Srbiji u 2011. CPT navodi „Povrede se u medicinskoj evidenciji često opisuju na površan način, izjave zatvorenika se neretavno evidentiraju i ne daju se zaključci lekara u pogledu konzistentnosti povreda i datih izjava. Sem toga, o povredama primećenim kod zatvorenika ne postoji sistematičan način podnošenja izveštaja nadležnom tužiocu“. (Vidi CPT, Srbija, 2011, stav 18.)

negovanja odnosa pacijent-lekar. Iako se može reći da se u periodu implementacije ovog projekta tj. između 2009. i 2012. situacija po ovom pitanju poboljšala, tj. neke ustanove su prihvatile preporuke Beogradskog centra i prestale sa sistematskim nadziranjem lekarskih pregleda, ova praksa se po našem najboljem saznanju zadržala u velikom broju zatvora u Srbiji. Česti su primeri suprotstavljenih navoda zaposlenih u zavodu i zatvorenika po pitanju poverljivosti lekarskih pregleda. Ovo je primetio i CPT prilikom svoje posete 2011.⁴¹ Uprava za izvršenje krivičnih sankcija treba povećati napore usmerene ka edukaciji osoblja kako bi se medicinski pregledi nadzirali samo u slučaju osvedočeno nasilnih i problematičnih zatvorenika. Takođe, u skladu sa preporukom CPT, treba razmotriti mogućnost instaliranja sistema za pozivanje straže u prostorijama u kojima se obavljaju pregledi kako bi zdravstveni radnici mogli brzo da skrenu pažnju službe obezbeđenja ukoliko je to potrebno.

11. Promeniti praksu nedozvoljavanja poseta maloletnicima kojima je izrečena mera izdvajanja u posebnu prostoriju u VPD za maloletnike u Kruševcu, pošto nema osnova u zakonu.

U VPD za maloletnike u Kruševcu postoji praksa da se maloletnicima kojima je izrečena mera izdvajanja u posebnu prostoriju (što je, pošto se maloletnicima ne može izreći mera upućivanja u samicu, najteža disciplinska mera koja se prema njima može primeniti) tokom njenog izvršenja ne dozvoljavaju posete, iako za to nema zakonskog osnova. Pravilnikom o kućnom redu vaspitno-popravnog doma nije propisano da se tokom trajanja ove mere posete neće dopustiti, kao što je to izričito urađeno u ZIKS u vezi sa posetama za vreme trajanja mere upućivanja u samicu. Ovim pravilnikom je propisano da upravnik doma može, na predlog vaspitača vaspitne grupe, zabraniti posete lica koje štetno utiče na maloletnika (čl. 26, st. 4) i da, dok se izvršava disciplinska mera izdvajanja u posebnu prostoriju, maloletnik nema pravo na prijem poseta bračnog druga ili lica s kojim je zasnovao vanbračnu zajednicu u posebnoj prostoriji (čl. 29, st. 2). U delu u kojem reguliše izvršenje disciplinske mere upućivanja u posebnu prostoriju (čl. 71 do 79) Pravilnik o kućnom redu ne govori o tome da ona podrazumeva zabranu poseta. Dakle, Pravilnik o kućnom redu ne sadrži eksplicitnu odredbu kojom bi propisivao da tokom izdvajanja u posebnu prostoriju maloletnik nema pravo na posetu, izuzev kad je u pitanju poseta bračnog druga ili osobe s kojom je maloletnik zasnovao vanbračnu zajednicu. Na osnovu ovoga bi se moglo zaključiti da bi, da je to želeo, donosilac Pravilnika o kućnom redu jasno propisao da maloletnik tokom izdvajanja u posebnu prostoriju nema pravo na posete. Ovde ćemo ponovo podsetiti na gore pomenute stavove CPT u vezi sa

---

41 CPT, Srbija, 2011, stav 74. Ovaj dokument dostupan je na srpskom jeziku na <http://www.cpt.coe.int/documents/srb/2012-17-inf-srb.pdf>

ostvarivanjem prava lica lišenih slobode na kontakt sa spoljnim svetom, ovaj put izražene s posebnim akcentom na značaj tog kontakta za maloletnike:

„CPT pridaje veliku važnost održavanju dobrog kontakta sa spoljnim svetom svih osoba koje su lišene slobode. Vodeći princip bi trebalo da bude unapređivanje kontakta sa spoljnim svetom; sva ograničavanja takvih kontakata trebalo bi da se zasnivaju isključivo na ozbiljnim razlozima bezbednosti, ili razlozima vezanim za raspoloživa sredstva.

Aktivno unapređivanje takvih kontakata može biti posebno korisno za maloletnike lišene slobode, od kojih mnogi imaju probleme ponašanja u vezi sa emocionalnom deprivacijom ili nedostatkom umeća društvenog ophođenja.

CPT takođe želi da naglasi da kontakt maloletnika sa spoljnim svetom ne sme nikada biti ograničavan ili uskraćivan kao vrsta disciplinske mere“.⁴²

Smatramo da postojeća praksa u VPD za maloletnike u Kruševcu ne samo da nema uporišta u postojećim propisima, već je i necelishodna. Naročito je loše, a prema rečima štićenika doma to se događa, da se poseta uskrati roditeljima koji su, neznajući da im je dete kažnjeno izdvajanjem u posebnu prostoriju, doputovali u Kruševac. Ovde treba istaći da tokom izvršenja mere izdvajanja u posebnu prostoriju maloletnicima ne bi trebalo ograničavati ili uskraćivati ni druge vidove kontakta sa spoljnim svetom, poput telefoniranja (CPT u gore navedenom stavu i kaže da kontakt maloletnika sa spoljnim svetom, koji podrazumeva više od samih poseta, ne sme nikada biti ograničavan ili uskraćivan kao vrsta disciplinske mere).

12 Omogućiti zatvorenicima usluge stomatologa koje se ne ograničavaju samo na vađenje zuba.

Retki su zavodi u okviru kojih postoje stomatološke ambulante. Izuzev u većim zavodima, lica lišena slobode stomatološke usluge dobijaju van zavoda, u državnim, ili ređe, privatnim stomatološkim ambulantama. U velikom broju ustanova za izvršenje krivičnih sankcija postoji praksa da se stomatološke usluge omogućavaju samo ukoliko je potrebno vađenje zuba. Ovakva praksa je nedopustiva, ozbiljno ugrožava zdravlje lica lišenih slobode i trebalo bi je hitno prekinuti. Zabuna verovatno proizilazi iz pogrešnog tumačenje člana 101, stav 1 ZIKS koji navodi da „*Osuđeni ima pravo na zdravstvenu zaštitu prema opštim propisima o zdravstvenoj zaštiti i odredbama ovog zakona*“. S obzirom da zdravstvena zaštita ne pokriva usluge stomatologa mogao bi se izvesti zaključak da i lica lišena slobode nemaju pravo na usluge stomatologa. S druge strane ZIKS izričito propisuje da se osuđenom mora omogućiti da koristi usluge zubnog lekara (čl.

---

42 9. opšti izveštaj CPT [CPT/Inf (99) 12], stav 34.

102, st. 6), ne ograničavajući ih na vađenje zuba. ZIKS propisuje i da se osuđeni kome se u zavodu ne može pružiti odgovarajuća zdravstvena zaštita upućuje u Specijalnu zatvorsku bolnicu ili drugu zdravstvenu ustanovu (čl. 101, st. 2). Treba imati u vidu da jednako postupanje prema grupama koje se nalaze u različitim situacijama takođe predstavlja diskriminaciju.⁴³ U ovom slučaju, jednako tretiranje osuđenih lica i opšte populacije tj. podvođenje osuđenih lica pod opšte uslove zdravstvene zaštite nije ispravno jer se ove dve grupe nalaze u nejednakim situacijama. Drugim rečima, slobodan građanin je u situaciji da može da zaradi za usluge zubara dok se isto ne bi moglo reći za osobu na izdržavanju kazne zatvora i koja zavisi od zatvorskih vlasti. Dakle, nema nikakvog zakonskog osnova za ograničavanje usluga stomatologa na vađenje zuba. S druge strane opravdano je ne obezbeđivati stomatološke usluge koje imaju samo estetski karakter i ne utiču na opšte zdravstveno stanje lica lišenih slobode.

13. Obezbediti prisustvo medicinskih radnika prilikom prevoza zatvorenika na pregled van zavoda uvek kada je to neophodno.

Kada se lice lišeno slobode prevozi na pregled ili lečenje van zavoda, većina zavoda obezbeđuje pratnju medicinskog tehničara samo ukoliko lekar proceni da je to neophodno. Ima zavoda koji prilikom svakog prevoženja na lečenje obezbeđuju pratnju medicinskog osoblja, što je svakako dobro. Nažalost, ukoliko je tokom dana u zavodu prisutan samo jedan medicinski tehničar, njegovu pratnju pacijentu koji se prevozi je teško ili nemoguće omogućiti, jer bi u tom slučaju zavod u potpunosti ostao bez medicinskog osoblja.

14. Osposobiti zatvorsko osoblje za rano prepoznavanje psihijatrijskih smetnji.

Zatvorsko osoblje je retko osposobljeno za rano prepoznavanje psihijatrijskih smetnji kod lica lišenih slobode. Ukoliko neko od zaposlenih u zavodima i ume da prepozna ponašanje koje može biti znak psihijatrijskih smetnji, to je posledica višegodišnjeg radnog iskustva u zatvoru nego rezultat obuke. Zbog toga bi posebnu pažnju u obuci zatvorskog osoblja i to ne samo onog medicinskog, trebalo posvetiti osposobljavanju za rano prepoznavanje psihijatrijskih smetnji. Slično se može reći i o osposobljenosti zatvorskog osoblja za prepoznavanje znakovna rizika samoubistva. Ima osoblja koje ima toliko iskustva u radu u zatvorima da je sposobno da primeti kada postoje nagoveštaji da bi lice lišeno slobode moglo izvršiti samoubistvo, međutim većina zaposlenih u službi obezbeđenja i zdravstvenoj službi s kojima smo razgovarali nam je govorila da ne zna kako da prepozna rizik od samoubistva. Očigledno je da postoji potreba za edukacijom osoblja u ovom pogledu.

---

43 Vidi, na primer, presudu *Načova i drugi protiv Bugarske*, predstavke br. 43577/98 i 43579/98, stav 160, 6. jul 2005.

15. Poboljšati informisanje o zaraznim bolestima.

Uloga medicinskog osoblja u zavodima mogla bi da bude daleko značajnija kad je u pitanju informisanje lica lišenih slobode i zatvorskog osoblja o zaraznim i bolestima tipičnim za zatvorske ustanove. Nema puno zavoda u kojima se licima lišenim slobode redovno distribuiraju informacije o zaraznim bolestima. Brošure koje se dele po prijemu ili tokom boravka u zavodu postoje u svega par ustanova. Još je manje ustanova u kojim se licima lišenim slobode i zatvorskom osoblju drže predavanja u vezi sa zaštitom zdravlja.

16. Osuđenim licima omogućiti boravak na svežem vazduhu u trajanju od najmanje dva sata dnevno. Osmisliti režim dnevnih aktivnosti za zatvorenike koji bi uključivao obavljanje smislenih aktivnosti van prostorije koja se koristi za spavanje.

Prilikom poseta ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija primetili smo da osuđenici koji su razvrstani u zatvoreno odeljenje (grupa V1 ili V2) često borave u svojim ćelijama čak i do 23 časa dnevno. Uskraćivanje boravka na svežem vazduhu u trajanju od dva sata dnevno ne može se pravdati nedostatkom prostora, lošim vremenskim uslovima ili manjkom zaposlenih. Takođe, lica razvrstana u zatvoreno odeljenje nemaju pristup prostorijama za dnevni boravak, ne obavljaju nikakve smislene aktivnosti, dok je kontakt i rad sa vaspitačima i zdravstvenom službom otežan. Jasno je da je ovakva praksa neprihvatljiva, da se ne može opravdati razlozima bezbednosti ili nedostatkom finansijskih sredstava i da svakako ne doprinosi resocijalizaciji osuđenih lica. CPT naglašava:

„Zatvorenici ne mogu jednostavno biti ostavljeni da nedeljama, možda čak i mesecima, čame zatvoreni u svojim ćelijama, bez obzira kako dobri bili materijalni uslovi unutar samih ćelija. CPT smatra da bi trebalo težiti da se osigura da zatvorenici u istražnim zatvorima budu u mogućnosti da provedu razuman deo dana (8 sati ili više) izvan svojih ćelija, uključeni u svrshodne aktivnosti raznolikog karaktera. Naravno, režimi u ustanovama za osuđene zatvorenike bi trebalo da budu još povoljniji“⁴⁴

17. Kreirati jedinstven način vođenja evidencija o upotrebi mera prinude.

U ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija u Srbiji i dalje ne postoji jedinstven način vođenja ovih evidencija, niti se prilikom upotrebe mera prinude u svakoj ustanovi sprovode iste procedure. Naime, osim što knjige u koje se beleže slučajevi upotrebe mera prinude nisu svuda iste (što i ne predstavlja veliki problem), u nekim zavodima se izveštaj lekara koji se sastavlja nakon upotrebe mera

---

44 2. opšti izveštaj [CPT/Inf (92) 3] stav 47.

prinude ne čuva u evidenciji o upotrebi mera prinude, već samo u zdravstvenom kartonu zatvorenika prema kom je mera primenjena, u nekim zavodima se ovaj izveštaj čuva i uz izveštaj o upotrebi mere prinude u evidenciji koju vodi služba obezbeđenja i u zdravstvenom kartonu zatvorenika, a u nekim zavodima na tri mesta – uz izveštaj o upotrebi mere prinude koji se čuva u evidenciji koju vodi služba obezbeđenja, u zdravstvenom kartonu zatvorenika i u posebnoj evidenciji koju vodi zdravstvena služba. Sve ovo ne mora predstavljati značajan problem, sve dok se pregledi vrše i izveštaji sastavljaju i predaju uz izveštaj službe obezbeđenja upravniku zavoda radi kontrole zakonitosti upotrebe mera prinude, što je po svemu sudeći slučaj. Međutim, ova neujednačenost u praksi različitih zavoda nije jedina. Prema onome što se može videti u zavodskim evidencijama, različito se postupa i u pogledu ponavljanja lekarskog pregleda nakon upotrebe mera prinude. U nekim zavodima se lekarski pregled ponavlja jednom, između dvanaestog i dvadesetčetvrtog sata od primene mere, kao što je i propisano ZIKS⁴⁵, dok se u nekim zavodima pregled nakon upotrebe mera prinude ponavlja dva puta, nakon dvanaest, pa i nakon dvadeset i četiri sata od primene mere, kao što je bilo propisano prethodnom verzijom ZIKS. Nažalost, ima i zavoda u kojim se ovaj pregled ne ponavlja. Uz to, nije retko da izveštaj lekara u slučaju kad postoje povrede ne sadrži navode lica o tome na koji način su povrede nestale, niti mišljenje lekara o povezanosti primenjene mere i nastalih povreda, iako ZIKS izričito propisuje da se ovi navodi moraju zabeležiti.⁴⁶ Sve ovo ukazuje na to da se obavezama u vezi sa evidentiranjem i sprovođenjem procedura propisanih u slučaju upotrebe mera prinude ponekad pristupa nedovoljno ozbiljno. Zbog toga bi bilo dobro uvesti jedinstvene formulare za evidencije i povesti računa o tome da se u svim ustanovama postupa na jednak način, u skladu sa odredbama ZIKS.

18. Preduzeti posebne mere predostrožnosti u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija u kojima ima najviše žalbi na postupanje pripadnika službe obezbeđenja.

Najviše žalbi na postupanje pripadnika službe obezbeđenja ima u VII paviljonu KPZ Požarevac – Zabela i II paviljonu KPZ Niš. S obzirom da su ova dva objekta najkritičnija bilo bi korisno osmisliti neke posebne mere u cilju prevencije zlostavljanja. Naime, moguće je da jednom ili dva puta sedmično doktor, upravnik zatvora ili za to posebno određeno lice od strane Uprave za izvršenje

---

45 ZIKS u članu 130, stav 3 propisuje: „Neposredno nakon primene mere prinude, izuzev mere vezivanja, obavezan je lekarski pregled osuđenog prema kome je mera primenjena i koji se ponavlja između dvanaestog i dvadesetčetvrtog sata od primene mere“.

46 ZIKS u članu 130, stav 4 propisuje: „Izveštaj lekara sadrži i navode lica prema kome je mera prinude primenjena o načinu nastanka povreda i mišljenje lekara o povezanosti primenjene mere i nastalih povreda. Upravnik zavoda obaveštava direktora Uprave o upotrebi mera prinude i prosleđuje izveštaje u roku od 24 sata od vremena primene mere prinude“.

krivičnih sankcija obilazi lica koja se nalaze u ovim objektima kako bi dobio obaveštenja o postupanju prema njima ili eventualno uočio povrede nastale upotrebom mera prinude. Takođe, bilo bi korisno ugraditi video nadzor u svim prostorijama, hodnicima i mestima gde je moguće vršiti zlostavljanje. Ove aktivnosti imale bi snažan odvraćajući efekat s obzirom da bi se upotreba mera prinude koja nije prijavljena mogla lako otkriti.

19. Pravilnik o kućnom redu u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija treba prevesti na jezike kojima se ilegalni migranti služe.

Beogradski centar je prilikom poseta ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija primetio trend povećanja broja lica lišenih slobode – ilegalnih migranata koji borave u srpskim zatvorima. Komunikacija između njih i zatvorskog osoblja često nije zadovoljavajuća usled nepoznavanja jezika kojima se ilegalni migranti služe. To se sa druge strane odražava na održavanje reda i discipline unutar ustanove, kao i poštovanje prava lica lišenih slobode. Prema tome, prevođenje pravilnika o kućnom redu na jezike koje ilegalni migranti govore u interesu je kako ilegalnih migranta tako i zatvorskog osoblja.⁴⁷

20. Obezbediti stranim državljanima koji se nalaze na izdržavanju kazne zatvora uslove boravka (smeštaj i boravak na svežem vazduhu) jednake onima koje uživaju državljani Republike Srbije.

Prilikom poseta ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija u kojima ilegalni migranti izdržavaju kaznu zatvora, najčešće zbog učinjenog prekršaja, primetili smo da se režim izdržavanja kazne i prostorije u kojima borave razlikuju od onih koji se primenjuju na druga prekršajno kažnjena lica. Naime, nije retkost da se ilegalni migranti drže zaključani u prenatrpanim prostorijama 23 i po časa dnevno, gde neki od njih spavaju na podu. Takođe, prekršajno kažnjeni ilegalni migranti nemaju pristupa prostorijama za dnevni boravak. Beogradski centar je svestan činjenice da je često teško ispuniti neke uslove propisane zakonom (npr. boravak na svežem vazduhu u trajanju od 2 časa dnevno, broj kvadratnih metara po zatvoreniku, pristup zajedničkim prostorijama itd.) zbog prenaseljenosti zatvora i arhitektonske neuslovnosti objekata. Ipak, ovaj problem je drugačije prirode i zahteva jednako postupanje prema svim licima koja se nalaze na izdržavanju kazne zatvora bez nedozvoljenog razlikovanja zasnovanog na državljanstvu, jeziku ili rasi.

21. Staviti van upotrebe drugi paviljon KPZ u Nišu.

Skoro sve ćelije u ovom paviljonu su veličine oko osam kvadratnih metara, i u njima se nalaze po tri kreveta (jedan na drugom, tako da je gornji krevet bli-

---

47 19. opšti izveštaj, CPT [CPT/Inf (2009) 75] stav 88.

zu plafona). Zidovi, tavanice i podovi su u očajnom stanju. Podovi su propali, a zidovi su vrlo vlažni i toliko oštećeni da stare naslage boje i maltera konstantno otpadaju. Osuđena lica sa kojima smo razgovarali su se žalila da delovi zidova stalno padaju po njima i da im čak upadaju i u hranu. Toaleti su u jednako lošem stanju kao i podovi i zidovi. Prozori su mali i ne omogućavaju dovoljnu osvetljenost i provetrenost, a i veštačko svetlo je vrlo slabo, tako da je pod njim vrlo teško čitati. Tokom letnjih meseci u celoj zgradi je izuzetno toplo, jer je izolacija slaba, klima uređaja nema, a ćelije se teško provetravaju. Uz sve ovo, u zgradi ima i gamadi. Uslovi boravka u ovom paviljonu su izuzetno loši. Posebno zabrinjava činjenica da, po rečima zaposlenih u KPZ Niš, nema predviđenih sredstava za renoviranje prostorija II paviljona s obzirom da je prioritet renoviranje toaleta u C paviljonu. S obzirom na materijalno stanje II paviljona u kome osuđena lica borave 23 časa dnevno i nedostatak sredstava za rekonstrukciju, potrebno je odmah izbaciti iz upotrebe sve nerenovirane prostorije II paviljona jer su u toliko lošem stanju da boravak u njima, prema praksi Evropskog suda, zasigurno predstavlja nečovečno, odnosno ponižavajuće postupanje.⁴⁸

22. Osnovati odgovarajuće strukture radi prijema lica kojima je izrečena mera obaveznog psihijatrijskog lečenja, a za čijom hospitalizacijom je prestala potreba. Drugim rečima, potrebno je pronaći rešenje gde smestiti 20% pacijenata na izdržavanju mere obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi koji, po proceni lekara, mogu biti otpušteni iz ustanove uz odgovarajuću terapiju i prihvata.

Procena zaposlenih u Specijalnoj zatvorskoj bolnici u Beogradu je da bi se oko 20–25% osuđenika kojima je izrečena mera obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi moglo otpustiti iz bolnice ukoliko bi postojala mogućnost za njihov prihvata van ustanove i nastavak terapije. Ova lica često nemaju podršku porodice, koja odbija njihov prihvata nakon otpuštanja. Smeštaj ovih pacijenata u psihijatrijske bolnice ne predstavlja odgovarajuće rešenje imajući u vidu odsustvo medicinskog osnova za njihovu hospitalizaciju i činjenicu da i psihijatrijske bolnice imaju isti problem tj. veliki broj pacijenata za čijom hospitalizacijom je prestala potreba. Takođe, smeštaj u ustanove socijalne zaštite

---

48 Videti sledeće presude Evropskog suda za ljudska prava: *Raducanu protiv Rumunije*, predstavka br. 17187/05, 12. jun 2012; *Kudla protiv Poljske*, predstavka br. 30210/96, 26. oktobar 2000; *Aerts protiv Belgije*, predstavka br. 25357/94, 30. jul 1998; *Mandić i Jović protiv Slovenije*, predstavka br. 5774/10 i 5985/10, stav 75, 20. oktobar 2011; *Sulejmanović protiv Italije*, predstavka br. 22635/03, stav 51, 16. jul 2009; *Kantrijev protiv Rusije*, predstavka br. 37213/02, stav 50-51, 21. jun 2007; *Babuskhin protiv Rusije*, predstavka br. 67253/01, stav 44, 18. oktobar 2007; *Iacov Stanciu protiv Rumunije*, predstavka br. 35972/05, stav 167, 25. jul 2012; *Alver protiv Estonije*, predstavka br.64812/01, 8. novembar 2005; *Peers protiv Grčke*, predstavka br. 28524/95, stav 75, 19. april 2001.

te ne predstavlja dobro rešenje s obzirom na potrebu deinstitutionalizacije ovih ustanova i omogućavanje života u zajednici licima koja trenutno u njima borave. Nedostatak odgovarajućih struktura u spoljnoj zajednici koje bi mogle da prihvate pacijente sa psihijatrijskog odeljenja utvrđen je i od strane CPT.⁴⁹ U odgovoru Republike Srbije na izveštaj CPT navedeno je da nacrt Strategije za postpenalni prihvata predviđa da Probaciona služba preuzme ulogu koordinatora između zatvora i drugih ustanova koje učestvuju u socijalnom zbrinjavanju lica.⁵⁰ Proizilazi da Republika Srbija rešenje ovog problema vidi u smeštanju lica za čijim obavezanim psihijatrijskim lečenjem je prestala potreba u ustanove socijalnog tipa. Iz napred navedenih razloga Beogradski centar smatra da to nije dobro i da rešenje treba tražiti u okviru planova za deinstitutionalizaciju i omogućavanje života u zajednici licima koja trenutno borave u ustanovama socijalne zaštite u Srbiji.

23. Uložiti posebne napore u izmeštanje ili temeljnu rekonstrukciju Specijalne zatvorske bolnice u Beogradu.

Zgrada u kojoj se nalazi Specijalna zatvorska bolnica potpuno je neadekvatna za zdravstvenu ustanovu. Bolnica se nalazi u zgradi koju u većem delu koristi Okružni zatvor u Beogradu. Ova zgrada je projektovana tako da se u njenom najvećem delu hodnici nalaze uz spoljašnje zidove, što onemogućava da u prostorije za smeštaj lica lišenih slobode neposredno dopiru svež vazduh i dnevno svetlo. Uz to, i toplota u ove prostorije dopire iz hodnika. Uopšte, arhitektura zgrade je takva da čini uslove boravka u njoj vrlo lošim i za zdrave, a posebno za bolesne osobe. Bolnica je projektovana za smeštaj oko 400 ljudi, a u poslednje vreme (februar 2012) broj pacijenata prelazi i 700. Usled prenaseljenosti, neizbežno je korišćenje kreveta na sprat, što nije primereno zdravstvenoj ustanovi. Naravno, u uslovima ovakve prenaseljenosti, i održavanje prostorija je znatno teže. Pored arhitektonske neuslovnosti koja se ne može lako rešiti problem predstavlja i očigledno neulaganje u redovno održavanje prostorija, Naime, tavanice, zidovi i podovi prostorija su propali, kreveti na sprat su takođe dotrajali.

Ovaj problem se može rešiti temeljnom rekonstrukcijom postojeće zgrade, ili premeštanjem bolnice u drugu zgradu, što bi bilo svrsishodnije rešenje, imajući u vidu neadekvatnost postojećeg objekta za zdravstvenu ustanovu. Na taj način moguće je rešiti i problem prenaseljenosti. U svakom slučaju neophodno je preduzeti hitne mere kako bi se prostorije u kojima osuđenici borave u nereguliranom delu upristojile i učinile bar delimično uslovnim za boravak.

---

49 Vidi CPT, Srbija, 2011, stav 89.

50 Vidi stav 89 Odgovora vlasti Republike Srbije u vezi izveštaja CPT-a povodom treće redovne posete Republici Srbiji sprovedenoj u periodu od 1. do 11. februara 2011. godine. Ovaj dokument dostupan je na srpskom jeziku na <http://www.cpt.coe.int/documents/srb/2012-18-inf-srb.pdf>

III. Preporuke Ministarstvu unutrašnjih poslova

Promena propisa

1. U Zakonu o policiji jasno navesti apsolutnu zabranu mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja u posebnom članu ili dati pravnu snagu Kodeksu policijske etike koji je 2006. usvojila Vlada Republike Srbije.

Iako se iz samog teksta Zakona o policiji može zaključiti da je zlostavljanje zabranjeno i da se policija pridržava međunarodnih standarda koji se, *inter alia*, odnose na zabranu mučenja i primene nečovečnih i ponižavajućih postupaka (čl. 12), ne postoji posebna odredba koja zabranjuje mučenje i druge oblike zlostavljanja. Usled važnosti nedvosmislenog isticanja ove zabrane smatramo da ona treba biti jasno navedena u posebnom članu.

2. Doneti pravilnik o postupanju policijskih službenika prema licima lišenim slobode u prostorijama za zadržavanje. Preporuke Beogradskog centra za ljudska prava za radnu grupu Ministarstva unutrašnjih poslova zaduženu za izradu pravilnika o postupanju policijskih službenika prema licima lišenim slobode u prostorijama za zadržavanje⁵¹ su sledeće:

Naglasiti da zadržano lice ima tri osnovna prava (pravo na usluge advokata, pravo na medicinski pregled i pravo da o lišenju slobode obavesti treće lice po svom izboru), bez obzira na osnov lišenja slobode, stanje lica i trajanje zadržavanja.

Ovo je jedna od osnovnih preporuka CPT.

3. Potrebno je voditi evidencije o licima i kada se ona formalno ne zadržavaju, odnosno kada su dovedena radi identifikacije, informativnog razgovora i sl. Takođe, i ta lica je potrebno obavestiti o njihovim pravima.

Ovo je takođe preporuka CPT.

---

51 Preporuke su formulisane na osnovu diskusije koja se vodila na okruglom stolu ali i međunarodnih standarda i preporuka tela koje se bave prevencijom zlostavljanja.

4. **Obaveštenje o pravima se treba pružiti usmeno u trenutku lišenja slobode (ukoliko se lišenje slobode sprovodi uz upotrebu sile, odnosno mera prinude, obaveštenje o pravima treba pružiti neposredno nakon što se lice stavi pod kontrolu policije) ali i pismeno (uručenjem formulara) u trenutku dovođenja u stanicu, što zadržano lice treba potvrditi svojim potpisom.**

Prilikom saopštenja prava policijski službenik se treba uveriti da je lice zaista razumelo svoja prava.

5. **Izraditi pismeno obaveštenje o pravima, tj. standardizovani sveobuhvatni formular koji će se sistematično uručivati svim licima lišenim slobode.**

CPT je utvrdio da trenutno postoje različiti formulari sa informacijama koji se uručuju zadržanim licima, a koji sadrže nepotpun spisak prava.⁵² Potrebno je sastaviti jedinstven formular koji sadrži potpun spisak prava osoba lišenih slobode. Takođe potrebno je učiniti dostupnim prevode tih formulara na jezicima nacionalnih manjina i jezike kojima se tražioci azila služe (farsi, arapski). Ukoliko je lice prilikom pismenog obaveštavanja o pravima u alkoholisanom stanju ili pod dejstvom narkotika neophodno je sačekati da dejstvo supstanci prestane i lice postane svesno radi davanja validnog potpisa.

6. **Pravo lica lišenih slobode da o svom zadržavanju informišu bliskog srodnika ili treće lice po svom izboru.**

Važeći pravilnik o policijskim ovlašćenima u članu 29, stav 1 navodi: „*Policijski službenik koji je odredio zadržavanje dužan je, na zahtev zadržanog lica, da o zadržavanju obavesti njegove najbliže*“. U novom pravilniku potrebno je bliže odrediti ko su „najbliža lica“ (članovi porodice, prijatelji itd.) kako ne bi dolazilo do arbitrarnog ograničenja ovog prava. Najbolje bi bilo navesti da zadržano lice ima pravo da obavesti lice po svom izboru, naravno, uz neophodna ograničenja radi zaštite legitimnih interesa istrage. Takođe, bilo bi korisno eksplicitno navesti obavezu policijskih službenika da zadržano lice upozna sa njegovim pravom da o svom položaju obavesti njegove najbliže. Ovo obaveštenje je predviđeno članom 54 novog ZKP. Ipak, novi ZKP takođe ne definiše pojam najbližih lica. Potrebno je jasno odrediti da li policijski službenik poziva blisko lice i saopštava mu faktičko stanje zadržanog lica, ili zadržano lice može samostalno da pozove telefonom sebi blisko lice i razgovara sa njim. Ukoliko policijski službenik telefonskim pozivom obaveštava blisko lice treba predvideti njegovu obavezu da o rezultatima poziva obavesti zadržano lice, što ono treba da potvrdi svojim potpi-

---

52 CPT, Srbija, 2011, stav 24.

som.⁵³ Ograničenja prava zadržanog lica da se činjenice o njegovom pritvaranju saopšte trećem licu trebaju biti jasno definisane, vremenski ograničena i praćena određenim merama zaštite. (npr. CPT preporučuje da svako kašnjenje sa obaveštenjem o pritvaranju treba pismeno evidentirati sa razlozima za to kašnjenje, kao i potrebu da izuzetak odobri viši rukovodilac u policiji koji nije povezan sa slučajem ili tužilac).

7. Pravo na usluge advokata treba biti omogućeno svim licima neposredno po lišenju slobode.

Licu lišenom slobode pravo na usluge advokata treba biti zajemčeno od samog početka zadržavanja, bez obzira na prirodu dela za koje je osumnjičen tj. koliko je minoran ili ozbiljan prekršaj u pitanju. Dalje, korišćenje ovog prava treba omogućiti svim licima koja se pozivaju bez obzira na njihov status tj. da li su formalno osumnjičeni, svedoci ili se pozivaju na informativni razgovor.⁵⁴ Ukoliko postoje razlozi za ograničenje pristupa određenom advokatu, licu u pitanju treba obezbediti drugog nezavisnog advokata. Zadržanom licu treba omogućiti da se nasamo sastane sa advokatom bez obzira na to da li je u pitanju advokat po njegovom izboru ili drugi nezavisni advokat. U tom smislu potrebno je obezbediti posebnu prostoriju za ove sastanke. Advokatu treba omogućiti i da prisustvuje saslušanju ili ispitivanju zadržanog lica i da interveniše u toku ispitivanja, kao i uvid u njegovu medicinsku dokumentaciju.

8. Preciznije definisati obaveze i postupanje policijskih službenika prema licima kojima je potrebna lekarska pomoć.

Pravilnik o policijskim ovlašćenjima u članu 35, stav 1 navodi:

„Bolesno ili povređeno lice kome je očigledno potrebna lekarska pomoć ili lice koje pokazuje znakove težeg trovanja alkoholom ili kojim drugim sredstvom ne može se zadržavati u prostorijama za zadržavanje. Ovim licima mora policijski službenik koji vrši zadržavanje da obezbedi prevoz u zdravstvenu ustanovu gde će im biti pružena lekarska pomoć“.

Problem koji se postavio vezan je za reč „očiglednog“. Da li su policijski službenici obučeni da daju procene kome je potrebna lekarska pomoć čak iako je to nekada očigledno? Možda je bolje formulirati ovu situaciju na opisan način (npr. zabeležiti vidne povrede, crvenilo lica, tremor, izraženo bledilo itd.). Stepenu težeg trovanja alkoholom ili kojim drugim sredstvom takođe treba na neki način numerički izraziti (npr. utvrđeni broj promila alkohola u krvi). Takođe, treba predvideti obavezu da u svakom trenutku bar jedan policijski službenik koji se

---

53 Obavezu pružanja „povratne informacije“ naglašava i CPT (vidi CPT, Srbija, 2011, stav 20.)

54 CPT, Srbija, 2011, stav 21.

nalazi na dužnosti u policijskoj stanici bude obučen za pružanje prve pomoći i reanimaciju.

- 9. Izričito navesti da zadržano lice ima pravo da ga pregleda lekar po sopstvenom izboru pored pregleda izvršenog od strane lekara pozvanog od strane policije. Preciznije regulisati mesto pružanja lekarske pomoći.**

Pravilnik o policijskim ovlašćenjima u članu 35, stav 2 navodi:

„Kada zadržano lice samo zahteva lekarsku pomoć policijski službenik će potrebnu lekarsku pomoć omogućiti u prostorijama za zadržavanje ili obezbediti prevoz do najbliže zdravstvene ustanove“.

Potrebno je, slično novom ZKP u članu 69, stav 1, izričito propisati da zadržano lice ima pravo da ga bez odlaganja pregleda lekar koga slobodno izabere, a ako on nije dostupan, lekar koga odredi policija, ili u slučaju zadržavanja po ZKP sud ili javni tužilac. Takođe, trebalo bi razjasniti kada se zadržanom licu lekarska pomoć pruža u policijskoj stanici a kada se prevozi u zdravstvenu ustanovu. Nekada sam prevoz lica u zdravstvenu ustanovu može biti kritičan i štetan za njegovo zdravlje. Takođe treba predvideti da pravo na usluge lekara treba da podrazumeva pravo zadržanog lica da ga pregleda, ukoliko to želi, lekar po njegovom izboru (uz bilo koji lekarski pregled koji izvrši lekar pozvan od strane policije).

- 10. Navesti da se, po pravilu, lekarska pomoć pruža van slušnog a ako je moguće i vidnog polja policijskih službenika.**

Ukoliko se licu pruža lekarska pomoć u prostoriji za zadržavanje ili nekoj drugoj prostoriji u policijskoj stanici potrebno je navesti da je to neophodno obaviti van slušnog a ako je moguće i vidnog polja policijskih službenika, osim, naravno, ukoliko sam lekar ne zatraži drugačije.

- 11. Obezbediti poverljivost podataka do kojih se došlo lekarskim pregledom zadržanog lica.**

Potrebno je propisati šta se čini sa nalazima lekara tj. medicinskom dokumentacijom zadržanog lica. Polazna tačka treba biti očuvanje privatnosti ličnih podataka zadržanog lica. Preporuka Beogradskog centra je da policija ne treba biti u posedu medicinske dokumentacije. Policijski službenici trebaju biti obavešteni samo ukoliko je to neophodno radi njihove bezbednosti ili bezbednosti zadržanog lica. Takođe, potrebno je predvideti kako se vodi evidencija lekarskih pregleda i kakve su garancije od zloupotrebe tih podataka. Naravno, medicinske nalaze vezane za navode ili sumnje o zlostavljanju treba odmah saopštiti nadležnim policijskim službenicima i omogućiti im uvid u medicin-

sku dokumentaciju. Potrebno je navesti da su medicinski podaci uvek dostupni advokatu zadržane osobe.

12. Propisati obavezne elemente lekarskog pregleda u cilju otkrivanja zlostavljanja i obezbediti sistematičan način podnošenja izveštaja nadležnim organima.

Propisati da pregled lekara mora sadržati navode lica o nastanku povreda, objektivni medicinski nalaz sačinjen na osnovu detaljnog lekarskog pregleda i zaključak lekara o konzistentnosti između navoda i objektivnog nalaza tj. da li su opisane povrede mogle nastati na način naveden od strane zadržanog lica. Sačiniti odgovarajuće obrasce u kojima bi lekari upisivali navode, objektivni nalaz i zaključak o konzistentnosti. Ukoliko lice ima povrede za koje lekar utvrdi da su mogle nastati zlostavljanjem (postoji konzistentnost između navoda lica lišenog slobode i objektivnog lekarskog nalaza) lekarski izveštaj, zajedno sa krivičnom prijavom treba odmah dostaviti nadležnom javnom tužiocu bez obzira na želje lica lišenog slobode. U ovom slučaju ne treba ostaviti prostora za diskrecionu ocenu policijskih službenika već se krivična prijava, sa pratećim dokazima, treba dostaviti nadležnom tužilaštvu po službenoj dužnosti. (CPT je u svom izveštaju o poseti Srbiji 2011. naveo da „o povredama primećenim kod zatvorenika ne postoji sistematičan način podnošenja izveštaja nadležnom tužiocu“. CPT dalje naglašava obavezu obaveštavanja javnog tužioca čak i u slučaju kada nema navoda tj. žalbi lica lišenog slobode ukoliko povrede ukazuju na neadekvatno postupanje).⁵⁵

13. Propisati da pravo na lekarsku pomoć ne prestaje nakon medicinske intervencije i da zadržano lice ima pravo i na naknadni pregled i intervencije.

Potrebno je navesti da zadržano lice ima pravo na pristup lekaru i pružanje medicinske pomoći kad god oseća tegobe (svakodoban i neometan pristup lekaru). Jednom iskorišćeno pravo na medicinsku pomoć ne isključuje mogućnost da to lice ponovo bude pregledano i da mu bude ukazana lekarska pomoć.

14. Propisati posebne mere zaštite koje će se koristiti prilikom zadržavanja osoba sa invaliditetom.

Lica sa invaliditetom su u posebno ranjivom položaju prilikom policijskog zadržavanja. Naime, neadekvatnost prostorija za zadržavanje u većini policijskih stanica i zatvora u Srbiji ukazuje da postoji velika verovatnoća da će njihova prava biti povredena prilikom sprovođenja zadržavanja. Najbolje rešenje je obezbediti posebno opremljene prostorije u kojima bi ova lica mogla boraviti. Ipak, imajući u vidu da su prostorije za zadržavanje neuslovne i za lica bez invaliditeta i da će

---

55 CPT, Srbija, 2011, stav 18.

njihovo prilagođavanje standardima potrajati, potrebno je primeniti određene prelazne mere. Ovo zahteva dodatno razmišljanje. Ipak, moguće je propisati hitan postupak za osobe sa invaliditetom, tj. obavezu policijskih službenika da daju prioritet slučajevima osoba sa invaliditetom kako bi se njihovo zadržavanje svelo na najkraći vremenski period. Takođe, bilo bi korisno propisati da se zadržavanje ovih lica sprovodi kao krajnja mera. Ukoliko do zadržavanja ipak dođe, potrebno je voditi računa o fizičkoj dostupnosti toaleta, prekidača za svetlo i naročito prekidača za pozivanje straže. Zavisno od vrste i stepena invaliditeta treba voditi računa da li je lice u stanju da određeni vremenski period boravi u prostoriji za zadržavanje. U svakom slučaju, kada se određuje zadržavanje lica sa invaliditetom potrebno je uvek pozvati lekara koji će u skladu sa specifičnom vrstom invaliditeta proceniti da li je to lica sposobno da bude zadržano i/ili dati preporuke kako da se zadržavanje obavi (npr. da li je krevet odgovarajući, da li je temperatura u prostoriji odgovarajuća itd.). Za razliku od pripadnika opšte populacije, u ovom slučaju, mišljenje lekara da lice sa invaliditetom ne treba zadržavati treba biti konačno iz razloga što lekar ne može odrediti stacionarno lečenje licima sa invaliditetom samo iz razloga posebnih uslova koje njihov boravak zahteva. U ovom kontekstu, bilo bi poželjno da svaka policijska stanica ima zaposlenog koji je posebno obučen i senzibilisan za rad sa licima sa invaliditetom.

15. Sve prostorije za zadržavanje treba opremiti sistemom za pozivanje policijskih službenika.

Ovo je preporuka CPT i Nacionalnog mehanizma za prevenciju torture.

16. Propisati da obaveštanje o postojanju video nadzora nad prostorijom za zadržavanje bude u njoj jasno istaknuto. Ukoliko je toalet unutar prostorije za zadržavanje potrebno je propisati da kamera ne snima taj deo prostorije. Obaveštenje o tome da se toalet ne snima takođe treba biti vidno istaknuto.

Ovo predstavlja standard CPT i obezbeđuje minimum privatnosti lica lišenih slobode od strane policije.

17. Pravilnikom o policijskom zadržavanju treba predvideti standardizovanu i sveobuhvatnu evidenciju, u skladu sa preporukama CPT, u kojoj bi se beležili svi aspekti policijskog zadržavanja i sve mere preduzete prema osobi zadržanoj od strane policije. Pored obaveznih elemenata policijskog zapisa navedenih u članu 30, stav 3 Pravilnika o policijskim ovlašćenjima, u evidenciji o zadržanim licima treba navesti sledeće informacije:

- informacije o zdravstvenom stanju zadržanog lica koje je dalo dobrovoljno;

- u kojoj ćeliji je smešteno;
- podatke o policijskom službeniku zaduženom za bezbednost lica (ime i prezime, broj službene značke);
- kada je nahranjeno;
- preduzete mere prema zadržanom licu (saslušanje);
- detaljne informacije o ostvarenim pravima tj. ko ga je posetio i kada, (advokat, doktor, srodnik, službenik ambasade itd.), da li je iskoristio pravo da kontaktira advokata po sopstvenom izboru ili je u pitanju advokat po službenoj dužnosti;
- da li je zadržanom licu ograničeno pravo na pristup advokatu po sopstvenom izboru ili na obaveštavanje trećeg lica o zadržavanju; ukoliko je to slučaj, treba pismeno zabeležiti:
- u slučaju ograničenja pristupa određenom advokatu razloge za ograničenje, trajanje ograničenja i da li je omogućen pristup drugom nezavisnom advokatu;
- u slučaju ograničenja obaveštavanja trećeg lica razloge za ograničenje, trajanje ograničenja i, eventualno, potpis službenog lica koje nije povezano sa istragom ili javnog tužioca;
- informacije o prestanku zadržavanja tj. da li je zadržanom licu određen pritvor tj. kada je prebačen u pritvor ili je oslobođen; ukoliko se lice prebacuje u okružni zatvor radi izdržavanja mere pritvora, drugu policijsku stanicu ili bilo koju drugu ustanovu treba navesti ime te ustanove.

CPT je u svom izveštaju o poseti Srbiji 2011. apelovao na organe Republike Srbije da „*hitno uvedu sveobuhvatne i standardizovane evidencije o pritvoru, koje se vode u svakom policijskom objektu, a koje sadrže sve informacije o svi aspektima pritvora kao i sve mere koje se preduzimaju u vezi s tim*“.⁵⁶

18. Potpis zadržanog lica treba biti neophodan prilikom

- oduzimanja predmeta
- pismenog obaveštavanja o pravima
- korišćenja njegovih prava (pravo na advokata, lekara i obaveštenje bliskog lica)
- upisivanja podatka o trenutku lišenja slobode

19. Propisati da se vreme zadržavanja računa od trenutka stavljanja pod faktičku vlast policije.

---

56 CPT, Srbija, 2011, stav 26.

Član 30 Pravilnika o policijskim ovlašćenima navodi „*Vreme zadržavanja se računa od trenutka kad je lice dovedeno*“. Stav 1 člana 294 novog ZKP-a navodi da javni tužilac može izuzetno zadržati lice radi saslušanja najduže 48 časova od časa hapšenja odnosno odazivanja na poziv. Po stavu 7 člana 44 Pravilnika o načinu vršenja kontrole i neposrednog regulisanja saobraćaja na putevima i vođenju obaveznih evidencija o primeni posebni mera i ovlašćenja vreme zadržavanja se računa od trenutka primene naređenja i saopštenja razloga za zadržavanje. U novom pravilniku treba jasno navesti da se vreme zadržavanja računa od trenutka stavljanja pod faktičku vlast policije odnosno od trenutka kada je licu uskraćena sloboda kretanja.

- 20. Propisati da zadržana lica imaju neometan pristup vodi za piće, jedan obrok između 6 i 12 časova, puni obrok ukoliko se lice zadržava duže od 12 časova.**

Pravilnik o policijskim ovlašćenima u članu 36, stav 1 predviđa:

„Licu koje je zadržano više od 12 časova obezbeđuje se ishrana, i to tri obroka dnevno (doručak, ručak, večera). Ovom licu potrebno je obezbediti i kretanje, izuzev ako bezbedonosni razlozi to ne dozvoljavaju“.

Preporuka Beogradskog centra je da se licima zadržanim od strane policije obezbedi jedan obrok ukoliko su zadržani između 6 i 12 časova. Treba naglasiti da se ishrana lica zadržanih duže od 12 časova ne treba svoditi samo na sendviče (CPT predviđa da zadržana lica moraju imati najmanje jedan puni obrok dnevno). Takođe, zadržana lica trebaju imati neometan pristup vodi za piće (preporuka NPM je da se voda dostavlja u originalnoj plastičnoj ambalaži).

- 21. Propisati da zadržana lica imaju pravo na boravak na otvorenom prostoru u trajanju od 2 sata ukoliko zadržavanje traje duže od 24 časa.**

Pravilnik o policijskim ovlašćenjima predviđa da je zadržanom licu potrebno obezbediti kretanje osim ukoliko to ne dozvoljavaju bezbednosni razlozi (čl. 36, st. 1). Navedena odredba prilično je nejasno formulisana. Naime, nejasno je da li kretanje podrazumeva boravak na otvorenom i koliko treba da traje. S druge strane, jasno je da šetnju na otvorenom prostoru nije moguće obezbediti u policijskim stanicama u Srbiji dok kretanje unutar policijske stanice nema mnogo smisla. CPT kao deo *minimalnih* standarda predviđa da „*osobama koje se nalaze u policijskom pritvoru duže od 24 časa treba omogućiti rekreaciju na svežem vazduhu svakog dana, do one mere do koje je to moguće*“. Ukoliko su lica koja su u policijskom zadržavanju smeštena u okružnim zatvorima, što je najčešće slučaj, moguće je obezbediti kretanje tj. boravak na otvorenom. Ipak, ova odredba ne propisuje dužinu kretanja. Preporuka Beogradskog centra je da novi pravilnik

predvidi da zadržana lica imaju mogućnost boravka na otvorenom u trajanju od 2 sata dnevno ukoliko zadržavanje traje duže od 24 časa.

22. Licima u policijskom zadržavanju treba obezbediti čiste dušeke, ćebad, jastuk i posteljinu.

Smatramo da, iako se ovo podrazumeva, to treba izričito navesti u pravilniku kako bi se obezbedila odgovarajuća sredstva i mehanizmi za redovno pranje.

23. Propisati da prostorije koje se koriste za policijsko zadržavanje trebaju omogućiti pristup svežem vazduhu i prirodnoj svetlosti.

Jedna od prvih preporuka NPM-a nakon početka sprovođenja poseta policijskim stanicama je da se uklone zaštitne metalne maske na prozorima i zamenе rešetkom podobnom za propuštanje vazduha i svetlosti u dovoljnoj meri.

24. Prevesti obaveštenja o pravima lica lišenih slobode koja se uručuju licima zadržanim od strane policije na jezike koje ilegalni migranti razumeju.⁵⁷ Pored obaveštenje o pravima lica lišenih slobode ova lica treba informisati o pravu na azil i drugim pravima koja uživaju tražioci azila.

CPT preporučuje da se ilegalni migranti na jeziku koji razumeju obaveštavaju o tri osnovna prava lica lišenih slobode: pravo na usluge advokata i lekara i pravo da se o pritvaranju obavesti srodnik ili treće lice po izboru pritvorene osobe. Ilegalni migranti sve češće dolaze u Srbiju ili prolaze kroz nju na putu ka zemljama Evropske unije. Republika Srbija je država ugovornica Konvencije Ujedinjenih nacija o statusu izbeglica iz 1951. godine. Pored toga 2007. donet je Zakon o azilu koji propisuje postupak za sticanje i prestanak prava na azil. Član 22 Zakona o azilu propisuje da stranac može da izrazi nameru da traži azil pred službenikom Ministarstva unutrašnjih poslova prilikom granične kontrole na ulasku u Republiku Srbiju ili unutar njene teritorije, pismeno ili usmeno. Informisanje o ovom pravu je od velike važnosti za pravilnu primenu Zakona i azilu, dostojanstvenom postupanju prema ovim licima i doprinosi prevenciji zlostavljanja.

25. Promeniti član 53, stav 3 Zakona o policiji po kojoj nadležni sud odlučuje o žalbi na zadržavanje od 24 časa određeno licu koje remeti ili ugrožava javni red i mir roku od 48 sati.

Ova odredba je nelogična i ne predstavlja delotvorno pravno sredstvo naročito ako imamo u vidu da se rešenje o zadržavanju uručuje u roku od 6 časova

---

57 19. opšti izveštaj [CPT/Inf (2009) 75] stav 84.

od privođenja u službene prostorije. Sledi da, pod uslovom da se žalba izjavi odmah nakon uručjenja može proći više od 50 časova od trenutka lišenja slobode do trenutka odlučivanja o žalbi.

26. Propisati da držanje nestandardnih predmeta (bezbol palica, drvenih motki, drški od metli, metalnih šipki itd.) u policijskom prostorijama u kojima se lica mogu držati ili ispitivati predstavlja (tešku ili laku) povredu službene dužnosti.

Evropski komitet za sprečavanje mučenja (CPT) je u više navrata nalazio ovakve predmete u policijskim stanicama u Srbiji. Neizbežno je da policija dolazi u dodir sa takvim predmetima tj. da ih oduzima, donosi u policijsku stanicu, evidentira i/ili predaje tužilaštvu koje ih koristi kao dokaz u sudskom postupku a zatim odlaže ili uništava. Držanje nestandardnih predmeta u prostorijama u kojima se vode informativni razgovori ili se saslušavaju osumnjičena lica ne mora nužno biti vezan za nameru policijskih službenika da zastraše lica koja se nalaze pod njihovom kontrolom u cilju iznude priznanja ili pribavljanja informacija. Drugim rečima, držanje takvih predmeta može biti prouzrokovano i nemarom policijskih službenika odnosno njihovom neažurnošću pri evidentiranju i odlaganju. Ipak, stav CPT je po ovom pitanju jasan:

„Da bi se opovrgle tvrdnje o nedoličnom postupanju pripadnika policije i radi otklanjanja potencijalnih izvora opasnosti i za osoblje i za pritvorene osobe, predmeti koji su oduzeti u cilju korišćenja kao dokaznog materijala treba da su uvek propisno označeni, zavedeni i da se čuvaju u prostoriji određenoj za tu namenu.“⁵⁸

Nalazi CPT-a imaju i praktične posledice s obzirom da se Evropski sud za ljudska prava prilikom odlučivanju o postojanju zlostavljanja po pravilu na njih poziva. Tako je u slučaju *Hajnal protiv Srbije* značajan činilac na osnovu koga je Sud ustanovio povredu člana 3 bio nalaz CPT delegacije da „u skoro svim policijskim stanicama u Beogradu delegacija je našla palice za bezbol i druge nestandardne i neobeležene predmete u kancelarijama koje se koriste za ispitivanje“ te da su lica osumnjičena za krivično delo u značajnom riziku od zlostavljanja.⁵⁹ U svakom slučaju, smatramo da bi propisivanje (u Zakonu o policiji) da držanje nestandardnih predmeta predstavlja povredu službene dužnosti može doprineti ažurnijem odlaganju takvih predmeta i, konačno, uklanjanju iz službenih prostorija.

---

58 12. opšti izveštaj [CPT/Inf (2002) 15] stav 39.

59 Vidi presudu *Hajnal protiv Srbije*, predstavka br. 36937/06, stav 90, 19 jun 2012.

Promene prakse

27. Policijski službenici, prilikom granične kontrole na ulasku u Republiku Srbiju, ili unutar njene teritorije, trebaju, u skladu sa Zakonom o azilu,⁶⁰ omogućiti ilegalnim migrantima pristup proceduri azila.

Posete ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija i razgovori sa stranim državljanima koji tamo borave, najčešće zbog ilegalnog prelaska granice, otkrivaju da policijski službenici, naročito zaposleni u graničnoj policiji, često ne izdaju potvrdu o izraženoj nameri da traže azil, sa kojom to lice može u roku od 72 sata da se javi u Centar za azil, već ih lišavaju slobode, sprovode kod prekršajnog sudije ili deportuju. Ovu praksu treba promeniti, drugim rečima, policijski službenici trebaju poštovati Zakon o azilu i omogućiti ilegalnim migrantima da pokrenu postupak za dobijanje azila. Zatvaranje ilegalnih migranata u ustanove za izvršenje krivičnih sankcija često ih stavlja u nepovoljniji položaj od ostalih zatvorenika i veći rizik da će biti izloženi nekom obliku zlostavljanja.

28. Povećati zaštitu tražilaca azila od prisilnog vraćanja u države u kojima im preti zlostavljanje (načelo *non-refoulement*).

Jedan od osnova za odbacivanje zahteva za azil predviđenih Zakonom o azilu je da je „lice koje traži azil došlo iz sigurne treće države, osim ako dokaže da za njega nije sigurna“.⁶¹ Problematično je usvojeno rešenje prema kome se pojam sigurne treće države zasniva na jednostranoj odluci Vlade,⁶² čime se praktično treća država proglašava odgovornom za ispitivanje zahteva za azil, bez garantija da će u toj zemlji zahtev za azil biti ispitan u efikasnom i pravičnom postupku. Pritom su Odlukom Vlade, sve zemlje iz okruženja proglašene sigurnim trećim zemljama, kao i neke od zemalja koje se zbog odnosa prema ljudskim pravima ne bi smele smatrati sigurnim i koje takvim ne smatra većina evropskih zemalja, kao što su npr. Grčka,⁶³Turska,⁶⁴Tunis ili Belorusija. Takođe, postavlja se pitanje na koji način lice koje želi da dobije izbeglički status u Srbiji može da dođe do njene teritorije (nadležni organi Srbije čak i aerodromski tranzit kroz ove države smatraju dovoljnim osnovom za donošenje odluke

---

60 Član 22, stav 1 Zakona o azilu

61 Član 33, Stav 6 Zakona o azilu

62 Odluka o utvrđivanju liste sigurnih država porekla i sigurnih trećih država, *Sl. glasnik RS*, 67/09.

63 Grčka se ne smatra sigurnom trećom zemljom nakon presude Evropskog suda u slučaju *M. S. S. protiv Belgije i Grčke*, predstavka br. 30696/09, 21. januar 2011;

64 Turska je istakla prigovor na Protokol uz Konvenciju o izbeglicama iz 1967, u kome se predviđa da će Turska primenjivati Konvenciju samo na lica koja su poslata izbeglice zbog događaja koji su se desili na tlu Evrope, izvor: <http://www.unhcr.org/4dac37d79.html>.

o odbijanju zahteva), a da se prethodno nije nalazilo na teritoriji neke od sigurnih trećih zemalja iz okruženja.⁶⁵

Imajući u vidu način na koji nadležni organi tumače i primenjuju član 33 Zakona o azilu, tražioci azila u Srbiji su u riziku od povrede pravila *non-refoulement*,⁶⁶ odnosno proterivanja u zemlju porekla ili neku treću državu u kojoj bi bili izloženi mučenju, nečovečnom i/ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.

---

65 Izazovi prisilnih migracija u Srbiji, str. 90.

66 S ovom ocenom se slažu i druge nevladine i međunarodne organizacije organizacije, vidi Izazovi prisilnih migracija u Srbiji, str. 89–90; Serbia As A Safe Third Country, str. 13–14.

IV. Preporuke Ministarstvu zdravlja

1. **Izdvajanje zdravstvenih službi u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija (medicinski tehničari, doktori itd.) iz Ministarstva pravde i njihovo priključenje Ministarstvu zdravlja.**

Poslovi u kaznenim ustanovama i dalje nisu nimalo atraktivni i teško je pronaći i zaposliti odgovarajuće medicinsko osoblje, naročito lekare. Razlozi za to su mnogobrojni. Prvi razlog nije specifičan za Srbiju – dužnosti lekara i ostalog medicinskog osoblja u zatvorima često su znatno teže nego u civilnim zdravstvenim ustanovama, i mogu uključivati i bezbednosno rizične zadatke. Uz to, i lekari i medicinsko osoblje, kao svi ljudi, mogu imati predubeđenja zbog kojih ne žele da rade sa ljudima koji se nalaze u zatvoru. Drugo, medicinsko osoblje u zatvorima je slabije plaćeno nego ono u državnim i privatnim zdravstvenim ustanovama. Treće, zdravstvene službe u zatvorima se nalaze u nadležnosti Ministarstva pravde, odnosno Uprave za izvršenje krivičnih sankcija, a ne Ministarstva zdravlja, i zapošljavanje u njima predstavlja na neki način udaljavanje od struke, jer su mogućnosti stručnog usavršavanja, specijalizacije i uopšte profesionalnog napredovanja vrlo ograničene. Izdvajanje zatvorskih zdravstvenih službi iz Ministarstva pravde moglo bi predstavljati pozitivnu promenu, ne samo za medicinsko osoblje, već i za lica lišena slobode, jer bi tako bila bolje obezbeđena nezavisnost lekara, koja je vrlo važna za uspostavljanje poverljivog odnosa između lekara i pacijenata, ali i za sprečavanje i otkrivanje zlostavljanja. Predlog da se zdravstvena zaštita stavi pod nadležnost Ministarstva zdravlja nije naišao na odobrenje Uprave za izvršenje krivičnih sankcija jer smatra da će doći do priliva najgorih lekara, lekara po kazni, i da će nivo kvaliteta zaštite lica lišenih slobode time opasti. Kao predlog koji bi mogao da doprinese motivisanosti lekara za rad u zatvorima, predstavnici Uprave navode da plate ovih lekara budu veće od uobičajene lekarske plate. Čini se da je, uprkos ovakvim predlozima, prenošenje nadležnosti nad zdravstvenim osobljem koje radi u zatvorima sa Ministarstva pravde na Ministarstvo zdravlja, odnosno prestanak primene Zakona o državnim službenicima na zdravstveno osoblje najbolje rešenje za obezbeđivanje nezavisnosti lekara koji rade u sistemu izvršenja krivičnih sankcija.

2. **Regulisati postupak fiksacije tj. vezivanja pacijenata. Posebno navesti kada je neophodno da se ovakva mera sprovedi, ko odlučuje o njoj, u kojim vremenskim intervalima se odlučuje o njenoj opravdanosti, u kakvim uslo-**

vima se može sprovoditi, kako se vrši nadzor nad vezanom osobom, da li se vrši u prisustvu drugih lica kao i dužinu perioda sputavanja pacijenata. Odrediti odgovarajuće registre u kojima bi se evidentirao način sprovođenja ove mere.

Prilikom posete Specijalnoj zatvorskoj bolnici u Beogradu utvrdili smo da se vezivanje tj. fiksacija pacijenata primenjuje i da se o tome vodi evidencija. Fiksacija se primenjuje suprotno međunarodnim standardima tj. preporukama CPT-a u zagušljivoj, oronuloj prostoriji bez dnevnog svetla i svežeg vazduha zajedno sa drugim osuđennicima, koji nisu vezani, i bez nadzora medicinskog osoblja. Fiksacija se takođe može obavljati, i obavlja se, u drugim prostorijama. Uvidom u evidenciju tzv. knjigu vezivanja utvrđeno je da ove mere neretko traju i po nekoliko dana. Osoblje nam je objasnilo da se osuđenici odvezuju radi obavljanja fizioloških potreba i obroka ali to nije navedeno u pomenutoj knjizi vezivanja. Važno je naglasiti da vezivanju pacijenata ne treba pribegavati usled nedostatka osoblja. CPT naglašava:

*„Za ispravnu primenu sredstava za obuzdavanje na valjan način i u odgovarajućem okruženju potrebno je više – a ne manje – medicinskog osoblja, budući da je za svaki slučaj ograničavanja slobode kretanja neophodno da po jedan zdravstveni radnik neposredno, lično i stalno obavlja nadzor nad pacijentom„.*⁶⁷

Takođe, od velikog značaja je propisivanje jasnih pravila u pogledu dužine perioda sputavanja pacijenata. Lekarima će takva pravila dati podsticaj da lično običu pacijenta i razmotre da li je neophodno meru sputavanja produžiti.⁶⁸

---

67 16. opšti izveštaj [CPT/Inf (2006) 35] stav 43.

68 16. opšti izveštaj [CPT/Inf (2006) 35] stav 45.

Preporuke koje se odnose na nadzor nad mestima u kojima borave lica lišena slobode

1. Nadležni organi Republike Srbije dužni su saradivati sa NPM i omogućiti njegovim članovima neometan i svakodoban pristup mestima u kojima borave lica lišena slobode, evidenciji, poverljiv razgovor sa tim licima i sa svim zaposlenim u tom državnom organu.

Ometanje pristupa i dokumentovanja uslova u ustanovama u kojima borave lica lišena slobode mogu imati više oblika. Ukoliko NPM vrši nenajavlvenu posetu određenoj ustanovi može se desiti da zaposleni u toj ustanovi onemoguće posetu usled neobaveštenosti o zadatku i ulozi NPM. Zato je neophodno da zaposleni u svim ustanovama u kojima borave lica lišena slobode budu blagovremeno obavешteni o ovlašćenjima NPM. Slično, iako to nije eksplicitno navedeno u Zakonu, članovima NPM treba omogućiti unošenje foto aparata i/ili kamera kako bi mogli dokumentovati uslove u tim ustanovama i sačiniti verodostojne izveštaje. Onemogućavanje korišćenja foto aparata i kamera takođe predstavlja opstrukciju rada NPM.

2. Nadležni organi trebaju saradivati sa NPM i prilikom sprovođenja njegovih preporuka kako bi se u konstruktivnom duhu rešavali problemi.

Zaštitnik građana je usvajanjem Zakona o dopuni Zakona o ratifikaciji Opcionog protokola uz Konvenciju protiv mulenja i drugih surovih, neljudskih i ponižavajućih kazni ili postupaka⁶⁹ 28. jula 2011. određen da obavlja poslove Nacionalnog mehanizma za prevenciju torture (NPM). U obavljanju poslova NPM-a predviđeno je da Zaštitnik građana saraduje sa Pokrajinskim ombudsmanom i udruženjima čijim je statutom predviđeni cilj udruživanja unapređenje i zaštita ljudskih prava i sloboda. Zamenik zaštitnika građana zadužen za prava lica lišenih slobode je u drugoj polovini 2011. preduzeo niz aktivnosti usmerenih na uspostavljanje ovog mehanizma. Početkom 2012. NPM je počeo sa radom. Za delotvornost NPM od presudne je važnosti ne samo omogućavanje neometanog pristupa svim ustanovama u kojima borave lica lišena slobode već i odgovarajuća saradnja i komunikacija koja treba da postoji između NPM i državnih organa

---

69 Sl. glasnik RS - Međunarodni ugovori, br. 7/2011.

tzv. kontinuirani dijalog na prihvatanju i implementaciji preporuka NPM i konačno poboljšanju položaja lica lišenih slobode.⁷⁰

- 3. Osnivanje i početak rada NPM ni u kom slučaju se ne sme koristiti kao izgovor za smanjenje ostvarenog pristupa OCD mestima u kojima borave lica lišena slobode.**

Organizacije civilnog društva su važan akter u borbi protiv zlostavljanja i nekažnjivosti. Njihove aktivnosti i, pre svega, nezavisnost od državnih vlasti doprinose sprečavanju zlostavljanja ali i borbi protiv nekažnjivosti počinitelaca zlostavljanja. Upravo zato im treba omogućiti nesmetan pristup svim objektima u kojima borave lica lišena slobode. Osnivanje NPM ili drugog državnog tela ne sme služiti kao izgovor za smanjenje pristupa mestima u kojima borave lica lišena slobode. Konačno, aktivnosti OCD su komplementarne aktivnostima državnih organa i zajedno daju najbolje rezultate.

- 4. Omogućiti OCD nesmetan i nenajavljen pristup svim mestima u kojima se nalaze lica lišena slobode, uključujući i pritvorske jedinice u zatvorima.**

Ova poseta ne bi trebala biti smatrana uobičajenom posetom već aktivnošću usmerenom ka sprečavanju zlostavljanja. Sama mogućnost posete pozitivno će uticati na odvratanje potencijalnih počinitelaca zlostavljanja.

- 5. Komisija za kontrolu izvršenja krivičnih sankcija Narodne skupštine treba nastaviti sa radom i u novom sazivu Narodne skupštine.**

Komisija za kontrolu izvršenja krivičnih sankcija formirana je odlukom Narodne skupštine Republike Srbije od 5. jula 2011. Komisija ima 5 članova koji se biraju iz redova poslanika trenutnog saziva Narodne skupštine i njena ovlašćenja su široko postavljena. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija predviđa Komisiju kao stalno telo Narodne skupštine, tj. njen rad nije privremenog karaktera.⁷¹ Ipak, Komisija za kontrolu izvršenja krivičnih sankcija predstavlja privremeno radno telo koje se obrazuje radi „sagledavanja stanja u određenoj oblasti i utvrđivanja činjenica o pojedinim pojavama ili događajima“⁷² Poslovnik Narodne skupštine predviđa da Komisija prestaje sa radom danom odlučivanja o njenom izveštaju na sednici Narodne skupštine.⁷³ Prema tome, potrebno je obezbediti kontinuiran rad Komisije za izvršenje krivičnih sankcija s obzirom

---

70 OPCAT u članu 22 predviđa: „Nadležne vlasti države članice dužne su da razmotre preporuke nacionalnog mehanizma za prevenciju i stupe u dijalog s njim u vezi s mogućim merama implementacije“.

71 Vidi član 278 Zakona o izvršenju krivičnih sankcija.

72 Vidi član 27, stav 12 Zakona o narodnoj skupštini.

73 Vidi član 68, stav 9 Poslovnika Narodne skupštine.

da se potreba za njom ne iscrpljuje podnošenjem izveštaja Narodnoj skupštini. Takođe, potrebno je preduzeti dodatne korake kako bi Komisija za kontrolu izvršenja krivičnih sankcija efikasno funkcionisala: obezbediti materijalna sredstava za njen rad, profesionalnu obuku članova i sl.

- 6. Razmotriti mogućnost formiranja parlamentarne Komisije za kontrolu rada drugih ustanova u kojima borave lica lišena slobode (policijske stanice, psihijatrijske bolnice, ustanove socijalne zaštite stacionarnog tipa) ili proširiti nadležnosti postojeće komisije tako da nadzire sva mesta u kojima se nalaze lica bez svoje saglasnosti.**

Nedovoljno razvijen sistem nadgledanja mesta na kojima se sprovodi policijsko zadržavanje svakako je smetnja efikasnijem sprečavanju i kažnjavanju zlostavljanja. Na ovaj problem ukazali su u svojim preporukama Komitet protiv mučenja UN, koji je još na sednici u novembru 2008. zaključio da bi država trebala da obezbedi nezavisnu spoljašnju kontrolu rada svih svojih organa,⁷⁴ kao i CPT, koji je bio konkretniji u svojim preporukama i preporučio unapređivanje sistema nadgledanja mesta namenjenih za smeštaj lica kojima je određeno policijsko zadržavanje od strane nezavisnih tela, insistirajući na tome da telima za nadzor treba dati neophodna ovlašćenja – mogućnost da nasamo razgovaraju sa licima lišenim slobode i istražuju sva pitanja relevantna za njihov tretman. Posete ovih tela bi morale biti česte i nenajavljene.⁷⁵ U odgovoru koji je Srbija uputila Evropskom komitetu za sprečavanje mučenja navodi se da je Ministarstvo pravde početkom 2008. pokrenulo inicijativu za osnivanje skupštinskog tela za nadzor nad radom Uprave za izvršenje krivičnih sankcija, čije bi iskustvo bilo iskorišćeno za osnivanje drugog, sličnog tela, koje bi vršilo nadzor nad izvršavanjem mere policijskog zadržavanja.⁷⁶

---

74 Stav 6 Završnih napomena. <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cat/cats41.htm>.

75 CPT, Srbija, 2007, stav 32.

76 Odgovor Vlade Srbije na Izveštaj CPT, 2007, stav 22.

Dodatak

Dvadeset prvi godišnji (opšti) izveštaj Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja

Evropski komitet za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja pored izveštaja o svojim posetama zemljama članicama Saveta Evrope, svake godine objavljuje i svoj opšti izveštaj, koji uglavnom sadrži informacije o aktivnostima i funkcionisanju Komiteta. Ipak, uvek postoji i deo izveštaja koji je posvećen nekoj temi od naročitog značaja za sprečavanje svih oblika zlostavljanja i zaštitu prava lica lišenih slobode. U tom delu CPT obično zauzima stavove prema nekom važnom pitanju. U dvadeset prvom godišnjem izveštaju CPT je zauzeo načelne stavove prema primeni mere upućivanja u samicu i pristupu advokatu prilikom policijskog zadržavanja. U nastavku možete pročitati prevod odeljaka godišnjeg izveštaja Komiteta koji sadrže stavove i preporuke u vezi sa navedenim temama.

* * *

Pristup advokatu kao način sprečavanja zlostavljanja

18. Mogućnost da pritvorene osobe imaju pristup advokatu predstavlja osnovnu garanciju protiv zlostavljanja. Postojanje takve mogućnosti imaće odvratajući efekat na one koji nameravaju da zlostavljaju pritvorene osobe. Pored toga, advokat je u najboljoj situaciji da preduzme odgovarajuće korake ukoliko je do zlostavljanja zaista i došlo.

19. Da bi bilo potpuno delotvorno, pravo pristupa advokatu mora biti zajemčeno od samog početka lišenja slobode.⁷⁷ Zaista, CPT je u više navrata utvrdio da je opasnost od zastrašivanja i fizičkog zlostavljanja najveća upravo u periodu neposredno po lišenju slobode. Pored toga, pravo pristupa advokatu treba biti primenjivo od trenutka lišenja slobode, nezavisno od tačnog pravnog položaja osobe u pitanju; preciznije, uživanje ovog prava ne treba da zavisi od

---

⁷⁷ Naravno, u zavisnosti od okolnosti slučaja u pitanju, pravo na pristup advokatu može postati operativno čak i ranije

formalnog proglašenja određene osobe „osumnjičenim“. Na primer, u mnogim pravnim sistemima u Evropi, osobe mogu biti obavezne da dođu i borave u policijskoj stanici određeno vreme u svojstvu „svedoka“ ili radi obavljanja „informativnog razgovora“, CPT iz iskustva zna da se takve osobe mogu naći u ozbiljnoj opasnosti od zlostavljanja.

20. Pravo na pristup advokatu treba da bude omogućeno svima koji su lišeni slobode, bez obzira koliko je „minorno“ delo za koje su osumnjičeni. U brojnim zemljama koje je posetio CPT, osobe mogu biti lišene slobode nekoliko nedelja za takozvane „administrativne“ prekršaje. Komitet smatra da ne postoji nikakvo opravdanje za lišavanje tih osoba prava na pristup advokatu. Pored toga, Komitet je često nailazio na praksu da su osobe, koje su zapravo optužene za krivično delo, formalno pritvorene zbog administrativnog prekršaja, kako bi se izbegle mere zaštite koje se primenjuju prema osumnjičenima za krivična dela; isključivanje određenih prekršaja iz polja primene prava na pristup advokatu neminovno nosi sa sobom opasnost od stvaranja ovakvih praznina.

21. Slično, pravo na pristup advokatu bi trebalo da se primenjuje bez obzira na to koliko je „ozbiljno“ delo za koje je pritvorena osoba osumnjičena. Zaista, osobe koju su osumnjičene za naročito ozbiljna dela, mogu se naći u najvećoj opasnosti od zlostavljanja, te stoga i imati najveću potrebu za pristup advokatu. Zato je CPT protiv mera koje predviđaju sistematsko uskraćivanje pristupa advokatu na određeno vreme pritvorenim osobama osumnjičenim za određene kategorije dela (npr. dela predviđena anti-terorističkim zakonodavstvom). Opravdanost ograničenja prava na pristup advokatu treba procenjivati od slučaja do slučaja a ne određivati na osnovu kategorije učinjenog dela.⁷⁸

22. CPT u potpunosti prihvata da u izuzetnim slučajevima može biti nužno da se pritvorenoj osobi odloži pristup određenom advokatu jedno određeno vreme. Međutim, ovo ne bi smelo dovesti do uskraćivanja prava na pristup advokatu u potpunosti tokom tog perioda. U takvim slučajevima, trebalo bi omogućiti pristup nekom drugom nezavisnom advokatu, za kog se može verovati da neće ugroziti legitimne interese istrage. Potpuno je izvodljivo unapred organizovati odgovarajuće aranžmane za ovakve situacije, u saradnji sa lokalnom advokatskom komorom ili udruženjem pravnika.

23. Pravo na pristup advokatu za vreme policijskog zadržavanja mora da obuhvata pravo osumnjičenog da se nasamo sa njim sastaje. Posmatrano kao mera zaštite protiv zlostavljanja (za razliku od načina da se obezbedi pravično

---

78 Ovde bi se moglo uputiti na presudu Evropskog suda za ljudska prava u slučaju *Salduz protiv Turske* (27. novembar 2008.) u kojoj je Sud našao da „...član 6, stav 1 (Evropske konvencije o ljudskim pravima) kao pravilo zahteva da pravo na pristup advokatu bude obezbeđeno... osim ukoliko se ne pokaže, u svetlu naročitih okolnosti svakog pojedinačnog slučaja, da postoje ubedljivi razlozi za ograničenje ovog prava (st. 55).

suđenje), očigledno je neophodno da advokat bude u direktnom fizičkom prisustvu osobe koja je pritvorena. To je jedini način na koji može tačno da proceni fizičko i psihičko stanje te osobe. Takođe, ako njenom sastanku sa advokatom prisustvuju i druga lica, pritvorena osoba se možda neće osećati slobodnom da otkrije način na koji je sa njom postupano. Ukoliko je jednom prihvaćeno da u izuzetnim okolnostima osumnjičenog ne može da zastupa određeni advokat po njegovom izboru već drugi advokat određen na osnovu unapred utvrđene procedure, CPT ne vidi potrebu za odstupanje od načela poverljivosti sastanaka advokata i te osobe.

24. Pravo na pristup advokatu takođe treba da obuhvata i pravo da advokat prisustvuje svakom ispitivanju koje sprovodi policija kao i da bude u mogućnosti da interveniše u toku ispitivanja. Prirodno, ovo ne treba da sprečava policiju da istog momenta počne ispitivanje pritvorene osobe koja je iskoristila svoje pravo na pristup advokatu, čak i pre nego što advokat dođe, ako je to opravdano krajnjom hitnošću stvari u pitanju; niti treba da isključi zamenu advokata koji ometa propisno sprovođenje ispitivanja. Stoga, ako se desi takva situacija, policija bi trebalo da bude odgovorna za svoje postupke.

25. Najzad, kako bi pravo na pristup advokatu za vreme policijskog pritvora bilo u potpunosti delotvorno u praksi, potrebno je predvideti adekvatne mere kako bi osobama koje nisu u mogućnosti da plate advokata bio imenovan pravni zastupnik već u ovoj ranoj fazi krivičnog postupka.

* * *

Primena mere upućivanja zatvorenika u samicu

Uvod

53. Mera upućivanja u samicu prisutna je u određenom obliku u svakom zatvorskom sistemu. Evropski komitet za sprečavanje mučenja i nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka (u daljem tekstu: CPT) oduvek je poklanjao naročitu pažnju zatvoreniciima kojima je određena mera upućivanja u samicu zato što ona može imati izuzetno štetne posledice po psihičko, fizičko i socijalno zdravlje lica kojima je određena.⁷⁹

Štetni uticaj može biti neposredan, i povećava se u zavisnosti od dužine trajanja i neodređenosti završetka te mere. Najvažniji pokazatelj štetnosti uticaja

---

79 Istraživanje koje potvrđuje ovu tvrdnju sažeto je u knjizi Sharon Shalev, „A Sourcebook on Solitary Confinement“ (Mannheim Centre for Criminology, London, 2008), dostupno u elektronskoj formi: www.solitaryconfinement.org

upućivanja u samicu jeste znatno viši stepen samoubistava među zatvorenicima koji su bili izloženi ovoj meri u odnosu na ostale zatvorenike. Mera upućivanja u samicu očigledno sama po sebi može da otvara pitanja vezana za zabranu mučenja i nečovečnih ili ponižavajućih kazni i postupaka. Povrh toga, ona može da stvori mogućnost za namerno zlostavljanje zatvorenika koje neće privući pažnju ostalih zatvorenika ili zatvorskog osoblja. Upravo iz ovih razloga CPT smatra da je posebno ovo pitanje od centralnog značaja i njegove delegacije prilikom svake posete intervjuišu lica koja izdržavaju meru upućivanja u samicu kako bi ispitale uslove njihovog smeštaja i ophođenja prema njima, kao i da bi proverile postupak za određivanje ove mere i njeno preispitivanje. U ovom odeljku Opšteg izveštaja CPT iznosi kriterijume koje primenjuje za ocenjivanje sprovođenja mere zatvaranja u samicu. CPT veruje da je pomoću ovih kriterijuma moguće smanjiti broj slučajeva pribegavanja zatvaranju u samicu na najmanju moguću meru, obezbediti da se ona primenjuje što kraće u onim slučajevima kad se ipak pribegne ovoj meri, maksimalno poboljšati svaki režim koji podrazumeva upućivanje u samicu i garantovati postojanje postupaka za potpuno utvrđivanje odgovornosti prilikom primene ove mere.

54. CPT smatra da izraz „upućivanje u samicu„ podrazumeva svako držanje zatvorenika odvojeno od ostalih zatvorenika, na primer na osnovu sudske odluke, ili na osnovu disciplinske kazne izrečene unutar zatvorskog sistema, zatim kao preventivne administrativne mere ili, pak, zbog zaštite samog zatvorenika. Lice lišeno slobode će se uglavnom nalaziti samo u prostoriji, međutim u nekim državama ono će boraviti zajedno sa jednim ili dva zatvorenika, te se ovaj odeljak izveštaja jednako odnosi i na takve slučajeve.

Po pitanju upućivanja u samicu maloletnih lica – praksi prema kojoj CPT ima izrazito velike rezerve – trebalo bi se podsetiti komentara CPT-a iznetih u 18. opštem izveštaju.⁸⁰

Ovaj odeljak se ne odnosi na slučajeve kada se zatvorenici izoluju iz medicinskih razloga, s obzirom da su osnove za uvođenje ove mere u osnovi potpuno drugačije.

Načela

55. Boravak u samici dodatno ograničava već veoma ograničena prava lica lišenih slobode. S obzirom na to da ova dodatna ograničenja slobode nisu sastavni deo samog čina lišenja slobode, ona moraju biti posebno opravdana. Da bi se proverila opravdanost primene mere samice u pojedinačnim slučajevima, prikladno je upotrebiti tradicionalni test koji se temelji na odredbama Evropske

---

80 Vidi CPT/Inf(2008) 25, stav 26.

konvencije o ljudskim pravima (Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda), a koji je zatim razvijen sudskom praksom Evropskog suda za ljudska prava. Skraćenica PZONN sažima ove testove.

- a) **Srazmernost:** Svako dalje ograničavanje prava zatvorenika mora biti povezano sa stvarnom ili potencijalnom štetom koju je zatvorenik prouzrokovao ili će prouzrokovati svojim postupcima (ili sa potencijalnom opasnošću? kojoj je zatvorenik izložen) u zatvorskom okruženju. Imajući u vidu da upućivanje u samicu predstavlja ozbiljno ograničenje prava zatvorenika kao i da je samo po sebi rizično za zatvorenike, stepen stvarne ili potencijalne štete ili opasnosti mora biti barem podjednako ozbiljan i podoban da se na njega može odgovoriti ovom merom. Ovo načelo se ogleda, na primer, u činjenici da najveći broj država predviđa meru upućivanja u samicu kao sankciju za najozbiljnije disciplinske prekršaje, s tim da načelo srazmernosti mora da se poštuje prilikom svake primene ove mere. Što upućivanje u samicu duže traje, razlog za njegovo određivanje mora biti važniji i više se mora činiti kako bi se osiguralo da postiže svrhu zbog koje je određeno.
- b) **Zakonitost:** Sve dozvoljene vrste upućivanja u samicu treba da budu utemeljene u odredbama domaćih zakona koje moraju biti razumne. Te odredbe moraju biti saopštene u razumljivoj formi svakome ko bi eventualno mogao biti podrgrnut ovoj meri. Zakoni bi trebali da predvide: tačne okolnosti u kojima svaki oblik upućivanja u samicu može da se primeni; lica koja ih mogu primeniti; postupke kojih ta lica treba da sprovede; pravo zatvorenika da upućuje predstavke u postupku određivanja mere samice; obavezu pružanja zatvoreniku obrazloženja, u najvećoj mogućoj meri, odluke o određivanju ove mere (podrazumeva se da u određenim slučajevima može postojati razumno opravdanje za uskraćivanje određenih detalja iz bezbednosnih razloga ili radi zaštite prava trećih lica); postupak preispitivanja odluke o zatvaranju u samicu i njegovu učestalost i postupak po žalbi protiv donete odluke. Pravni režim za svaki pojedinačni oblik upućivanja u samicu treba biti utemeljen u zakonu i svaki od režima mora biti jasno razgraničen jedan od drugog.
- c) **Odgovornost:** Potrebno je voditi evidencije o svim odlukama kojom je određeno upućivanje u samicu i svim preispitivanjima donetih odluka. Ova evidencija bi trebala da sadrži dokaze o svim činionicima koji su uzeti u obzir prilikom donošenja odluka i o informacijama na kojima su oni zasnovani. Takođe bi trebalo da postoji evidencija o saradnji ili odbijanju saradnje zatvorenika u postupku odlučivanja. Pored toga, treba voditi detaljnu evidenciju o interakciji zatvorskog osoblja sa za-

tvorenicima u samici, uključujući i pokušaje osoblja da uspostave kontakt sa zatvorenikom i reakciju zatvorenika na takve inicijative.

- d) **Neophodnost:** pravilo da su dozvoljena jedino ograničenja neophodna za bezbedno i uredno upućivanje zatvorenika uz pretpostavku pravičnosti jednako se primenjuje i na zatvorenike koji se nalaze na odsluženju mere zatvaranja u samicu. Shodno tome, tokom boravka u samici ne bi trebalo da dođe do automatske suspenzije prava zatvorenika na posete, telefonske pozive, prepisku ili pristup resursima koji su inače dostupni zatvorenicima (kao što je npr. materijal za čitanje). Takođe, potrebno je da režim samice bude dovoljno fleksibilan u smislu da dozvoljava popuštanje ograničenja koja nisu neophodna u svakom pojedinačnom slučaju.
- e) **Nediskriminacija:** Prilikom odlučivanju o određivanju upućivanja u samicu, nije samo neophodno uzimati u obzir sve relevantne okolnosti već i obezbediti da se irelevantne okolnosti ne uzimaju u obzir. Nadležni organi bi trebalo da prate primenu svih oblika upućivanja u samicu kako bi obezbedili da se oni ne primenjuju nesrazmerno, bez objektivnog i razumnog opravdanja, protiv određenog zatvorenika ili neke određene grupe zatvorenika.

Vrste upućivanja u samicu i njihov legitimitet

56. Upućivanje u samicu se primenjuje u četiri osnovne situacije. Svaka od njih ima svoj smisao i svaka vrsta bi trebalo da se posmatra drugačije:

a) Upućivanje u samicu kao rezultat sudske odluke

U većini država, sudovi mogu odrediti upućivanje u samicu lica koja se nalaze u pritvoru na određeno vreme u interesu krivične istrage. Pored toga, u nekim zemljama upućivanje u samicu predstavlja automatski deo pojedinih kazni ustanovljenih zakonom ili tu meru nalaže sud kao deo kazne.

U pogledu sudskog određivanja upućivanja u samicu u toku izvršenja mere pritvora, očigledno je da mora postojati opravdanje u svakom pojedinačnom slučaju zasnovano na dokazima dovoljnim za držanje pritvorenog lica odvojenog od pojedinih zatvorenika, ili u nekim još izuzetnijim okolnostima, odvojenog od drugih zatvorenika uopšte, kao i za ograničenje njegovih/njenih kontakata sa spoljnim svetom. Ovakvo postupanje je jedino opravdano u slučajevima kada treba primeniti zaštitu od stvarnog rizika po sprovođenje pravde, i ono mora biti u skladu sa garantijama navedenim u paragrafu 57.

CPT smatra da upućivanje u samicu nikada ne treba da se primenjuje kao deo kazne, kao i da ne treba da se primenjuje na osnovu diskrecione ocene po-

stupajućeg suda. U ovom kontekstu treba se priseliti opšteprihvaćenog načela da se izvršioци krivičnih dela kažnjavaju kaznom zatvora koja ne treba da služi nametanju dodatne kazne uvođenjem ograničenja koja nisu sastavni deo uobičajene zatvorske kazne. Zatvor, sam po sebi, predstavlja kaznu i potencijalno pooštavanje kazne zatvora kao deo procesa kažnjavanja je neprihvatljivo. Može biti neophodno da se osuđeni zatvorenik podvrgne zatvaranju u samici na određeni vremenski period; međutim, nametanje takvog režima treba da bude u nadležnosti zatvorskih vlasti i ne bi trebalo da ulazi u katalog krivičnih sankcija.

b) Upućivanje u samicu kao disciplinska kazna

Zabrana kontakata zatvorenika sa drugim zatvorenicima može se izreći posle sprovedenog disciplinskog postupka predviđenog zakonom i to kao najozbiljnija disciplinska mera. Svesne opasnosti svojstvene ovoj sankciji, države određuju maksimalni period njenog trajanja. Ovaj period može varirati od nekoliko dana pa do mesec ili više. U nekim državama upravnicima zatvora dozvoljeno je da odrede upućivanje u samicu za period koji je zakonom maksimalno dozvoljen, s tim da postoji mogućnost da neko sudsko telo odredi ovu meru u dužem trajanju. Najveći broj zemalja – mada ne sve – zabranjuje uzastopno određivanje zatvaranja u samicu.

Obzirom na potencijalno veoma štetne efekte zatvaranja u samicu, CPT smatra da načelo srazmernosti nalaže da mera bude korišćena kao disciplinska kazna samo u izuzetnim slučajevima, kao poslednje sredstvo i to za najkraći mogući vremenski period. U mnogim zemljama Saveta Evrope postoji trend orijentisan ka smanjivanju maksimalnog trajanja kazne zatvaranja u samicu. CPT smatra da mera ne bi smela da traje duže od 14 dana za pojedinačni prekršaj, a bilo bi poželjno da traje čak i kraće.⁸¹ Pored toga, trebalo bi da postoji zabrana uzastopne primene disciplinske mere upućivanja u samicu koja rezultira neprekidnim periodom usamljenja koji premašuje maksimalni period mere predviđen zakonom. Svaki prekršaj zatvorenika koji iziskuje ozbiljniju sankciju trebalo bi sankcionisati putem krivično-pravnog sistema.

c) Administrativna mera upućivanja u samicu u preventivne svrhe

Zakonodavstvo većine evropskih zemalja dozvoljava da se na osnovu administrativne odluke zatvorenici upute u samicu u slučajevima kada su ta lica prouzrokovala, ili je verovatno da će prouzrokovati, ozbiljnu štetu za treća lica ili predstavljaju ozbiljnu opasnost po bezbednost ili sigurnost u zatvoru. Ovakva mera može trajati od nekoliko sati, u slučaju izolovanog incidenta, pa do nekoliko godina u slučajevima kada se neki zatvorenici smatraju naročito opasnim i da i dalje predstavljaju neposrednu opasnost.

---

81 Maksimalni period trajanja bi svakako trebalo da bude kraći u odnosu na maloletnike.

Ovaj vid samice predstavlja potencijalno najduži vid zatvaranja i najčeće onaj sa najmanje proceduralnih garantija. Stoga je neophodno da postoje pravila koja bi obezbedila da se ova mera ne koristi olako (npr. kao neposredan odgovor na svaki disciplinski prekršaj do donošenja odluke), prečesto ili predugo. Shodno tome, garantije opisane u paragrafu 57 moraju rigorozno da se poštuju-primenjuju.

d) Upućivanje u samicu radi zaštite

U svakom zatvorskom sistemu postoje zatvorenici kojima je neophodna zaštita od drugih zatvorenika. Ovakva potreba može se javiti usled prirode dela koje su izvršili, njihove saradnje sa organima pravosuđa, rivaliteta unutar bandi, dugova unutar ili izvan zatvora ili zbog opšte ranjivosti osobe u pitanju. Dok se mnogi zatvorenici u opisanoj situaciji mogu uklopiti u opštu zatvorsku populaciju, opasnost koja nekima pretila je takva da zatvorske vlasti mogu ispuniti svoju dužnost staranja o pojedincima pod svojom nadležnošću jedino odvajanjem ovih lica od drugih zatvorenika. Ovaj vid zaštite može se primeniti na zahtev samog zatvorenika ili kada zatvorska uprava odluči da je to neophodno. Ipak činjenica je da će ovim zatvorenicima biti izuzetno teško da se „oslobode“, ovakvog vida zaštite tokom izdržavanja zatvorske kazne, ili pak u slučaju sukcesivnih osuda na kaznu zatvora.

Države imaju obavezu da osiguraju bezbedno okruženje licima osuđenim na izdržavanje zatvorske kazne i treba da pokušaju da ispune ovu obavezu kroz omogućavanje društvene interakcije među zatvorenicima u najvećoj mogućoj meri u skladu sa održavanjem reda unutar ustanove. Zatvaranju u samicu radi zaštite zatvorenika treba pribegavati jedino u slučajevima kada ne postoji apsolutno nijedan drugi način da se garantuje bezbednost zatvorenika.

Odluka o određivanju zatvaranja u samicu:
postupak i garantije

57. Kako bi se obezbedilo da se mera upućivanja u samicu primenjuje jedino u izuzetnim okolnostima i na najkraće moguće vreme, trebalo bi da postoji poseban postupak određivanja i preispitivanja opravdanosti za svaku vrstu zatvaranja u samicu. CPT u daljem tekstu navodi šta smatra odgovarajućim postupkom:

a) Upućivanje u samicu u slučaju pritvora

Kao što je već navedeno, upućivanje u samicu lica u pritvoru trebalo bi da se koristi retko i samo onda kada postoji neposredan dokaz u svakom pojedinačnom slučaju da postoji ozbiljna opasnost po sprovođenje pravde ako lice

lišeno slobode bude u kontaktu sa određenim pritvorenima ili drugim licima uopšte. Odluke o određivanju mere samice pritvorenim licima trebalo bi donositi u sudskom postupku otvorenom za javnost, sadržati što detaljnije obrazloženje i mogućnost izjavljivanja posebne žalbe. Nadležni sudovi bi trebalo često da preispitaju ovakve odluke kako bi se utvrdilo da li i dalje postoji potreba za zatvaranjem u samicu.

b) Upućivanje u samicu kao disciplinska sankcija

Razlog za izricanje mere upućivanja u samicu kao kazne i njeno trajanje bi trebalo u potpunosti dokumentovati u spisima predmeta sprovedenog disciplinskog postupka. Ova evidencija treba da bude dostupna višem rukovodstvu i nadzornim telima. Takođe je neophodno da postoji delotvoran žalbeni postupak u kojem bi se mogla preispitati krivica i/ili izrečena kazna kako bi postojala mogućnost da se pravovremeno poboljša na položaj zatvorenika. Preduslov za ovo jeste raspoloživost pravne pomoći za zatvorenike koji se nađu u ovoj situaciji.

Zatvorenike koji izdržavaju meru samice bi trebalo svakodnevno da posećuje upravnik zatvora ili drugi članovi višeg rukovodstva, a odluke za okončanje mere bi trebale da budu donete čim se steknu uslovi za to s obzirom na stanje ili ponašanje zatvorenika. Potrebno je voditi evidenciju ovakvih poseta i odluka koje se tim povodom donose.

c) Administrativna mera upućivanja u samicu u preventivne svrhe

Ova vrsta mere može dovesti do određivanja samice za veoma dugačak vremenski period, na osnovu administrativne odluke koja je često neodređena, što dodatno pogoršava njene negativne posledice. Iz ovih razloga postoji potreba za strogom kontrolom. CPT smatra da bi administrativnu meru upućivanja u samicu trebalo da odobrava samo najviši rukovodilac u zatvoru, a svaki slučaj primene ove mere u vanrednim slučajevima trebalo bi odmah prijaviti zaposlenom sa najvišim zvanjem koji je na dužnosti, dok se upravnik zatvora mora obavestiti u najkraćem mogućem roku. Zatvorsko osoblje koje je donelo odluku treba da sačini potpuni pisani izveštaj pre nego što se odjavi sa dužnosti. Ovaj izveštaj treba da sadrži razloge za određivanje mere, tačno vreme kada je ona određena kao i takođe stavove-mišljenje-gledišta zatvorenika, ukoliko ih je moguće utvrditi. Potrebno je sprovesti stalni pisani nadzor svih slučajeva u prvih nekoliko sati od početka sprovođenja mere, a lice bi trebalo da bude pušteno iz samice čim razlog za nametanje mere bude razjašnjen. U svim slučajevima u kojima mera traje duže od 24 časa, potrebno je potpuno preispitati sve aspekte slučaja radi ukidanja mere što je pre moguće.

Ukoliko postane jasno da će upućivanje u samicu verovatno potrajati duže vreme, treba uključiti organ van zatvora u kojem zatvorenik izdržava kaznu, kao što je npr. viši član uprave za izvršenje krivičnih sankcija. Takođe treba da postoji pravo žalbe nezavisnom organu. U slučaju da predlog za izricanje mere upućivanja u samicu bude potvrđen, trebalo bi sazvati interdisciplinarni odbor da razmotri predmet i pozvati zatvorenika da izjavi žalbu ovom telu. Glavni zadatak ovog organa je da napravi plan za zatvorenika u cilju rešavanja problema koji iziskuju njegov boravak u samici. Između ostalog, ovaj organ takođe treba da ispita neophodnost određenih ograničenja postavljenih zatvoreniku, odnosno da li bi bilo moguće uspostavljanje ograničenog kontakta sa određenim zatvorenicima. Ovaj organ treba zatvoreniku da dostavi obrazloženu odluku u pisanoj formi sa poukom o pravnom leku. Nakon prve odluke, moralo bi da usledi ponovno preispitivanje najmanje nakon mesec dana a posle toga barem svaka tri meseca, tokom kojeg bi trebalo razmotriti da li se plan uspešno odvija ili je potrebno napraviti novi. Što se duže lice nalazi u ovakvoj situaciji, to je veća potreba za temeljnijim preispitivanjem i resursima, uključujući i onima izvan zatvora, kako bi se omogućila (re)integracija ovog lica u opštu zatvorsku zajednicu. Zatvorenik treba da ima pravo da zahteva ponovno razmatranje odluke o svom zatvaranju u samicu u svako doba, kao i da dobija nezavisne izveštaje o takvom preispitivanju. Direktor zatvora ili viši članovi uprave treba svakodnevno da posećuju ove zatvorenike i da se upoznaju sa individualnim planovima. Medicinsko osoblje takođe treba da obraća posebnu pažnju na zatvorenike koji se nalaze u ovakvim uslovima.

d) Upućivanje u samicu radi zaštite

Bez obzira što slučajevi u kojima zatvorenik sam zahteva da bude izolovan u samici iz razloga bezbednosti otvaraju manje pitanja nego slučajevi u kojima je tu meru odredilo zatvorsko osoblje, oni ipak zaslužuju pažnju. U tom pogledu CPT smatra da bi prethodno trebalo iscrpeti sve alternative – uključujući premeštaj ugroženih ili problematičnih zatvorenika u drugi zatvor, odnosno medijaciju ili asertivni trening –, a zatvoreniku objasniti sve posledice odluke da zatraži smeštaj u samici iz bezbednosnih razloga. Naravno, treba razmotriti svaki zahtev zatvorenika koji se svojevolljno podvrgao režimu samice da bude pušten iz nje i odobriti ga ukoliko se može sprovesti bezbedno.

Ona lica kojima je određeno upućivanje u samicu u cilju zaštite protiv njihove volje bi trebalo da imaju pravo da učestvuju u potpunosti u postupku odlučivanja i da predlažu alternativna rešenja. Ova lica bi trebalo da dobiju potpuno obrazloženje donete odluke i mogućnost žalbe protiv takve odluke. Odluku je potrebno redovno preispitivati tako da mera samice može biti okončana čim prestanu razlozi za njeno sprovođenje.

Materijalni uslovi u samici

58. Čelije koje se koriste kao samice treba da ispunjavaju iste minimalne standarde kao one propisane za smeštaj drugih zatvorenika. Prema tome, one trebaju biti adekvatne veličine, da imaju kako prirodno tako i veštačko osvetljenje (u oba slučaja dovoljno jako kako bi zatvorenici mogli da čitaju), da budu opremljene adekvatnim grejnim i ventilacionim sistemom. Takođe, treba da budu opremljene sredstvom komunikacije sa zatvorskim osobljem. Licima smeštenim u samicama treba obezbediti zadovoljenje prirodnih potreba na pristojan način i u svakom trenutku, kao i mogućnost tuširanja barem onoliko često koliko je to dozvoljeno drugim zatvoreniciima. Ovim licima treba omogućiti nošenje standardne zatvorske odeće a hrana koja im se dostavlja treba da bude standardna zatvorska hrana, uključujući po potrebi i specijalnu ishranu. Prostor predviđen za boravak na otvorenom treba da bude dovoljno velik kako bi zatvorenici zaista mogli da vežbaju u njemu i treba da pruža neku vrstu zaštitu od vremenskih nepravilnosti.

59. Delegacije CPT-a veoma često utvrđuju da jedan ili više ovih osnovnih uslova nisu zadovoljeni, pogotovo u pogledu onih lica kojima je samica izrečena kao disciplinska sankcija. Na primer, neke ćelije koje se koriste kao samice se nalaze u podrumskim prostorijama u kojima nema adekvatnog pristupa prirodnoj svetlosti, ventilacije i koji su skloni vlazi. Često su te ćelije isuviše male, nekad čak samo 3–4m². S tim u vezi CPT naglašava da nijedna ćelija manja od 6m² ne bi trebalo da se koristi za smeštaj zatvorenika. Prostori predviđeni za boravak na otvorenom su takođe često neadekvatni.

60. Česta je praksa da su ćelije u kojima se smeštaju zatvorenici kažnjeni zatvaranjem u samicu, opremljene oskudnim nameštajem koji je često pričvršćen za pod. Ipak, u ovim ćelijama bi trebalo da postoje bar sto, stolica ili klupa podobna za sedenje tokom dana, odgovarajući krevet i posteljina.

U pogledu ćelija koje se koriste za smeštaj lica kojima je mera upućivanja u samicu izrečena po nekom drugom osnovu, CPT smatra da one trebaju biti opremljene istim nameštajem kao i standardne zatvorske ćelije.

Režimi zatvaranja u samicu

61. Kao i po pitanju svih drugih režima koji se primenjuju na zatvorenike, mora se poštovati načelo da zatvorenici koji se smeštaju u samice ne treba da budu podvrgnuti većim ograničenjima od onih koji su neophodni za njihovo bezbedno i uredno zatvaranje. Pored toga, treba uložiti poseban napor u cilju unapređenja režima onih zatvorenika koji borave u samici duže vreme kako bi se šteta koju ova mera može da prouzrokuje svela na najmanju moguću meru. Pristup „sve ili ništa“ ovom pitanju nije neophodan. Svako konkretno ograničenje

treba primeniti jedino ukoliko odgovara procenjenom riziku pojedinog zatvorenika. Takođe, kao što je već napomenuto, treba da postoji jasno razlikovanje između režima koji se primenjuju prema licima zatvorenim u samici u zavisnosti od vrste upućivanja u samicu u pitanju.

- a) Postupanje prema **zatvorenicima kojima je sud odredio meru zatvaranja u samici u okviru mere pritvora** treba u najvećoj mogućoj meri da bude jednako postupanju prema ostalim pritvorenicima a dodatna ograničenja treba primenjivati samo ukoliko je to strogo neophodno za sprovođenje pravde.
- b) **Lica kojima je upućivanje u samicu određeno kao disciplinska kazna** ne treba nikada potpuno lišiti kontakta sa članovima porodice a svako ograničenje takvih kontakata treba biti određeno samo kada je prekršaj povezan sa takvim kontaktima. Ne treba im ograničavati ni pravo na pristup advokatu. Treba im omogućiti najmanje jedan sat fizičke rekreacije na otvorenom svakoga dana i to od prvog dana smeštaja u samicu, a takođe ih treba ohrabrivati i da ovu mogućnost iskoriste. Takođe, treba im omogućiti pristup razumnom izboru materijala za čitanje (koji, na primer, ne treba biti ograničen na religiozne tekstove). Od ključne je važnosti da imaju neku stimulaciju koja bi im pomogla u očuvanju mentalnog zdravlja.
- c) **Za lica kojima je upućivanje u samicu određeno iz preventivnih razloga** treba da budu sačinjeni individualni planovi režima u skladu sa razlozima izricanja ove mere. Ovi planovi treba da obezbede maksimalni kontakt sa drugim licima, pogotovo zatvorskim osobljem, ali i, čim bude moguće, sa drugim odgovarajućim zatvorenicima, kao i da im omogući što veći broj aktivnosti da im upotpune dan. Zatvorsko osoblje bi trebalo snažno da ih ohrabruje da učestvuju u tim aktivnostima kao i da im omogući kontakte sa spoljnim svetom. Tokom celokupnog perioda smeštaja u samici ove vrste, osnovni cilj treba biti usmeren ka tome da se zatvorenik ubedi da se ponovno uključi u opšti zatvorski režim.
- d) **U pogledu lica koja su zatvorena u samicu radi zaštite**, potrebno je uspostaviti ravnotežu između toga da ova mera postane suviše atraktivna zatvorenicima sa jedne strane, i svođenja ograničenja kojima su ova lica izložena na najmanju moguću meru, s druge strane. U svakom slučaju, treba preduzimati korake usmerene ka reintegraciji lica prema kome se mera primenjuje što je pre moguće od početka primene ove mere; ukoliko postane jasno da je ovom licu potrebna zaštita duže vreme, a nema drugog rešenja, treba raditi na unapređenju režima.

Posebne napore je potrebno uložiti radi utvrđivanja sa kojim drugim zatvorenicima zatvorenik u pitanju može bezbedno da se druži, kao i situacija u kojima je moguće da ovo lice bude puštano iz ćelije.

Uloga osoblja koje pruža zdravstvenu zaštitu zatvorenicima u samicama

62. Lekari koji se nalaze na službi u zatvorima postupaju kao privatni lekari zatvorenika te omogućavanje postojanja pozitivnog odnosa doktor-pacijent među njima, predstavlja važan činilac u očuvanju zdravlja i dobrobiti zatvorenika. Takvom odnosu teško da doprinosi praksa zatvorskih lekara da ocenjuju da li je zatvorenik sposoban da izdrži kaznu upućivanja u samicu (ili bilo koju drugu vrstu mere usamljenja samice nametnutu protiv zatvorenikove volje). Ovo je prepoznato i u Preporuci Komiteta ministara iz 2006. o revidiranim Zatvorskim pravilima te je odredba u prethodnoj verziji Zatvorskih pravila koja je obavezivala zatvorskog lekara da potvrdi da je zatvorenik sposoban da izdrži kaznu uklonjena. CPT smatra da medicinsko osoblje nikada ne treba da učestvuje u bilo kom delu postupka odlučivanja koji dovodi do nametanja bilo kog oblika zatvaranja u samicu, osim kada se ova mere primenjuje iz medicinskih razloga.

63. Sa druge strane, osoblje koje pruža zdravstvenu zaštitu treba veoma da vodi računa o stanju zatvorenika u samicama. Ono treba biti obavешteno o svakom smeštanju u samicu, treba da poseti zatvorenika odmah nakon smeštanja a da ga zatim redovno posećuje najmanje jednom dnevno, kao i da mu pruža blagovremenu medicinsku pomoć i lečenje prema potrebi. Osoblje koje pruža zdravstvenu zaštitu treba da obavesti upravnika zatvora kada je zatvorenikovo zdravlje ozbiljno ugroženo usled boravka u samici.

Zaključak

64. Cilj CPT-a prilikom postavljanja ovih standarda bio je da na najmanju moguću meru svede primenu mere upućivanja u samicu u zatvorima, ne samo zbog psihičke, fizičke i socijalne štete koju ona može da nanese zatvorenicima, već i zbog mogućnosti koju pruža za namerno zlostavljanje. CPT smatra da upućivanje u samicu treba biti određeno jedino u izuzetnim okolnostima, kao poslednje sredstvo i na najkraće moguće vreme.

Zatvorenici koji izdržavaju meru upućivanja u samicu trebaju biti smešteni u pristojnim uslovima. Pored toga, ova mera treba da podrazumeva minimalna ograničenja nad zatvorenicima u skladu sa svojim ciljem i ponašanjem zatvorenika i treba uvek da bude praćena velikim naporom osoblja da reši probleme koji su doveli do izricanja ove mere. Preciznije, režim u samicama treba da bude

što je moguće pozitivniji i usmeren na rešavanje onih činilaca zbog kojih je ova mera i izrečena. Povrh toga, pravne i praktične garantije treba da budu sastavni deo procesa odlučivanja o izricanju i preispitivanju mere zatvaranja u samicu.

Obezbeđivanjem da upućivanje u samicu uvek predstavlja srazmeran odgovor na teške situacije u zatvorima unaprediće pozitivan odnos između osoblja i zatvorenika i ograničiti štetu nanetu upravo onim licima koja se često već nalaze među najuznemiravanijim članovima zatvorske populacije.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

343.85:343.412(497.11)

341.231.14(497.11)

PREDLOZI за unapređenje pravnog okvira i prakse u oblasti sprečavanja i kažnjavanja zlostavljanja u Srbiji / [urednik Bojan Gavrilović]. – Beograd : Beogradski centar za ljudska prava, 2012 (Beograd : Dosije studio). – 67 str. ; 23 cm

Tiraž 500. – Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-7202-136-3

- a) Торгура – Сузбијање – Србија
- b) Људска права – Заштита – Србија

COBISS.SR-ID 194418444

ISBN 978-86-7202-136-3

9 788672 021363